
INHOUD

Vier Rwandezen en het assisenproces in België	2
Een assisen proces te Brussel	4
Samenvatting van de akte van insbeschulgingstelling	5
Het proces van alle gevaren? De kroniek van de zittingen	14
Gesprek met Staatssecretaris van Ontwikkelin, Eddy Boutmans	18
Persoverzicht Nederlandtalig pers : 14 tot en met 27 april 2001	20
Persoverzicht Franstalige pers : 13 tot en met 26 april	22
De universele bevoegdheid en het proces van Brussel	25
De Rwandese wet van 30 augustus 1996 : een originele en complexe wet	32

De genocide en de massamoorden gepleegd in Rwanda in 1994

Vier Rwandezers en het assisenproces in België

Op 17 april 2001 vangt te Brussel het assisenproces van vier Rwandese burgers aan. Vincent Ntezimana, Alphonse Higaniro, Consolata Makangango en Julienne Mukabutera, vandaag woonachtig in België, staan terecht voor deelname aan de genocide en de massamoorden van 1994. Dit bijna exact 7 jaar na de aanvang van deze tragedie.

Rwanda, België en ASF

Advocaten Zonder Grenzen (ASF) heeft een bijzondere interesse in het nakende assisenproces. In december 1996 vond te Kigali, hoofdstad van Rwanda, het eerste proces i.v.m. de genocide, plaats. De Rwandese overheid slaagde er, met internationale en andere steun, in het gerechtelijk apparaat volledig teniet gegaan tijdens de genocide van 1994, terug op te starten. Alles was aanwezig. Gebouwen waren in allerijl opgeknapt, niet-juristen opgeleid tot rechters en benoemd, onderzoeken aan dossiers toegevoegd, beschuldigen gekleed in het roze volgens Rwandese gewoonte, rescapés en familie in de rechtszalen. Alles was er behalve de verdediging. Er waren geen advocaten, noch voor de beschuldigen, noch voor de slachtoffers. Om de verdediging te kunnen waarnemen zond ASF Afrikaanse en Europese advocaten ter plaatse die elkaar sedert december 1996 aflossen en na de oprichting van de Balie en een Corps van publieke verdedigers, aan de verdediging deelnemen en haar ondersteunen.

Om deze redenen vindt ASF het belangrijk het assisenproces op te volgen, zonder er direct in tussen te komen. Van belang is dat

er recht gedaan wordt. ASF zal stil staan bij de vragen die tijdens deze gebeurtenis naar boven zullen komen, reflectie en informatie verzamelen en verdelen, zowel in Rwanda als in België.

Om hieraan te kunnen voldoen zette ASF een programma van opvolging op poten dat bestaat uit drie luiken.

Vooreerst is het van belang dat slachtoffers en overlevenden dit proces kunnen volgen. ASF draagt er toe bij dat enkelen de reis vanuit Rwanda kunnen maken en het proces in haar geheel kunnen bijwonen. Anderzijds is het tevens van belang dat ook in Rwanda het proces kan opgevolgd worden. Daarom werden een journalist van de nationale Rwandese radio en een journalist van een organisatie die van zeer nabij de processen te Rwanda opvolgt, uitgenodigd om de debatten in Brussel te volgen en hierover verslag uit te brengen. Tenslotte wordt het proces tevens gevolgd door een team van juristen en journalisten. Hun verslaggeving wordt aangevuld met informatie over de Rwandese justitie, te weinig gekend, als ook interviews en bijdragen van experts. Twee maal per maand worden de artikelen gebundeld in een tweetalig blad dat verschijnt tijdens de duur van het proces. Een speciale bladzijde op de internetsite wordt twee maal wekelijks aangevuld.

De drieledige justitie.

Het proces te Brussel vormt het derde luik van een driptiek: de Rwandese justitie, de justitie van het Internationaal Rwanda-tribunaal te Arusha (TPIR) en de justitie door derde landen, hier België.

Voor diegene die van mening zijn dat een justitie na de genocide en de massamoorden, het lot van de slachtoffers, de toekomst van Rwanda, de Belgische relaties met dit land, de rol van justitie in het algemeen, de strijd tegen straffeloosheid belangrijk zijn, verdient dit proces aandacht.

Niet in het minst omdat dit de eerste keer is dat de Wet van 1993, die Belgische rechtbanken een universele bevoegdheid toekent voor misdaden tegen de mensheid. Deze universele bevoegdheid betekent dat een proces in België kan plaatsvinden, zonder dat er een direct verband is tussen het strafrechtelijk feit, de beschuldigde en België.

De volkerenmoord op de Tutsi's en de massamoorden op de gematigde Hutu's blijven open wonden die het proces onvermijdelijk opnieuw zal aanraken. Het raakt de overlevenden, in hun lange zoektocht naar gerechtigheid. Het raakt de Rwandese natie die opnieuw moet samenleven, maar ook België die door haar historische banden verantwoordelijkheid draagt in het gebeurde. En tenslotte, raakt het de gehele mensheid.

Wat kunnen we verwachten van justitie?

Wat kunnen we verwachten van het Hof van Assisen? Dat zij recht spreekt. De justitie eist dat de vier beschuldigen terecht staan, verdedigd en berecht worden. Dit zijn duidelijke, technische handelingen gedefinieerd als moord, aanzetten tot moord, of ernstige inbreuken op de internationale verdragen verwoord in de akte van beschuldiging. Het komt er nu op aan de waarachtigheid en de toerekenbaarheid van de vier beschuldigen vast te stellen. Dat de beschuldigen en de slachtoffers recht gedaan wordt is het enige dat telt in dit proces.

De andere vragen, hoe belangrijk ze ook mogen zijn, zullen niet aan bod komen omdat ze geen voorwerp van het proces uitmaken. Tenzij ze dienen om het decor te schetsen, de feiten in hun context te plaatsen, of als argumenten

aangehaald worden door de verdediging en de vervolging: "Hoe heeft dit kunnen gebeuren?", "Waarom?", "Welke rol speelden de Verenigde Naties en andere landen, België in het bijzonder?", "Welke troost of simpelweg welke erkenning mogen de slachtoffers van justitie verwachten?", "Waarom, ongeacht de wet die het haar toelaat, worden de beschuldigen berecht in België en niet in Rwanda?", "Welke is de socio-politieke rol die justitie kan spelen in en voor een verscheurd land als Rwanda?", "Of in België?", "Welk zijn de merites en de verbanden tussen de justitie in Rwanda, de eerste betrokkene, de internationale justitie die de mensheid vertegenwoordigt en die adequaat lijkt om daden die beschouwd worden als inbreuken op de mensheid te beoordelen, en de justitie van derde landen zoals België?"¹

Een proces, een evenement.

Heeft de beschuldigde de feiten waarvoor hij terecht staat, gepleegd? Het antwoord – ja of nee – zal niet gemotiveerd worden, noch de straf die desgevallend uitgesproken zal worden. Dit betekent dat er geen document, geen vonnis waaruit men door de argumenten en de conclusies het verhaal kan afleiden, in de geschiedenis terug te vinden zal zijn. Het Hof van Assisen heeft inderdaad als uitzonderlijk kenmerk haar bondigheid en kernachtigheid.

Het feit dat er een proces plaatsvindt dat zich zal afspelen gedurende zes weken en bedacht zal worden door de media in de dubbele betekenis van het woord, is op zich het evenement. Waar over nagedacht moet worden is het aan elkaar sluiten van het assisenproces met haar eigen logica en dynamiek, en alle andere vragen die zullen opduiken of op de voorgrond gebracht worden dankzij dit proces.

Daniel de Beer

Een assisenproces te Brussel

België haalt de internationale media. Op 17 april startte te Brussel een strafproces tegen vier vermeende Rwandese genocidaires. De combinatie van gedreven onderzoeksrechter Damien Vandermeersch, een progressieve Belgische wet en het feit dat deze vier Rwandese burgers België uitzochten als asielland gaf aanleiding tot een proces wat ongetwijfeld een historische mijlpaal in de prille geschiedenis van de universele rechtsmacht (compétence universelle) zal worden.

Op de beklagdenbank zitten vier Rwandese burgers. Vincent Ntezimana, Alphonse Higaniro en Benedictijnen-zusters Consolata Mukangango en Julienne Mukabutera. De ‘vier van Butare’ staan terecht voor hun vermeende deelname aan de genocide.

Eerst wordt het dossier van **Vincent Ntezimana**, voormalig professor fysica aan de universiteit van Butare, behandeld. Hij zou betrokken zijn bij de moorden op families van collega-professoren, een onbekend meisje en een onbekende jongen. Verder zou hij in België in 1990 een extremistisch anti-Tutsi pamflet hebben opgesteld dat ook in Rwanda gepubliceerd werd.

Alphonse Higaniro was directeur van luciferfabriek Sorwal en zou zijn fabriek hebben gebruikt als trainingscentrum voor de Interahamwe. Higaniro maakte deel uit van de intieme kring van president Habyarimana en behoorde tot de machtselite. In geschriften zou hij opgeroepen hebben tot de ‘grote schoonmaak’. In 1996 maakt Vandermeersch op vraag van het Internationaal Rwanda Tribunaal het dossier over dat hetzelfde jaar terug naar België wordt gestuurd wegens niet prioritair.

Kloosteroverste van het Benedictijnenklooster te Sovu, **Consolata Mukangango** (zuster Gertrude) zou vluchtelingen, familie van het kloosterpersoneel en familie van de Tutsi-zusters recht in de armen van Interahamwe-milities gedreven hebben. Naar verluid zouden 5000 tot 6000 mensen zo de dood hebben gevonden.

Mukabutera Julienne (zuster Maria Kisito) wordt ervan beschuldigd actief te hebben deelgenomen aan de moorden door mee een gebouw waarin 500 tot 700 personen opgesloten zaten, in brand te steken.

Alle vier zochten ze hun toevlucht in België na de genocide te Rwanda. Alle vier dienden ze een asielaanvraag in bij de Belgische asielinstanties en alle vier wachtten ze op een definitieve uitspraak rond hun asioldossier.

Strikt genomen staan de vier niet terecht voor genocide, maar voor ernstige inbreuken op het internationaal humanitair recht en inbreuken op de Belgische en Rwandese strafwet. Het feit dat een Belgische rechtbank zich kan uitspreken over feiten gepleegd in het buitenland door buitenlanders hebben we te danken aan de progressieve wet van 16 juni 1993. Dit proces is de eerste toepassing sedert haar ontstaan. Het is tevens de eerste keer dat een volksjury zich zal buigen over misdaden die in verband staan met de Rwandese genocide. Zowel het Internationaal Rwanda Tribunaal te Arusha als de nationale rechtbanken te Rwanda werken met beroepsmagistraten. Wel werd er in Rwanda in november 2000 een wet goedgekeurd om het traditioneel gewoonterechtelijk systeem gacaca te gebruiken om de enorme achterstand aan dossiers te berechten. Dit zou betekenen dat een beklagde op de plaats waar de feiten gepleegd werden door een vijftigtal burgers in vraag wordt gesteld. Twintig gekozenen zullen het uiteindelijke vonnis uitspreken.

De Belgische jury zal de moeilijke taak hebben om wegwijst te geraken uit de talrijke getuigenissen van experts, de getuigenissen van de getuigen ten laste en ter verdediging, het beeld en foto-materiaal en de pleidooien van de advocaten van de verdediging en de burgerlijke partijen. Ze moeten zich de context waarin de genocide plaatsvond eigen maken en een cultureel verschil zien te overwinnen. In handen ligt het lot van vier personen wiens individuele schuld of onschuld gewogen wordt.

Ishaque Shaheda

Samenvatting van de akte van insbeschuldigingstelling

ZITTING VAN 18 APRIL 2001

I HET VOORLEZEN VAN DE AKTE VAN BESCHULDIGING

De procureur-generaal leest de akte van beschuldiging voor die hij ten laste van de vier verdachten opstelde. Wij geven u hier een samenvatting van deze akte van beschuldiging, die u bovendien ook integraal op deze website kunt lezen. We mogen niet vergeten dat deze akte de visie van de procureur-generaal weergeeft, waarvoor hij zich op het onderzoeksdossier baseerde.

1. Historische context van de gebeurtenissen in Rwanda in 1994

Steunend op het rapport van de parlementaire onderzoekscommissie inzake de gebeurtenissen in Rwanda (Parl. Doc., Senaat, 1997-1998, 1-611/7), komt de akte van beschuldiging eerst terug op enkele elementen van de prekoloniale en koloniale geschiedenis van het “Land van de duizend heuvels”, op de rol van de Belgische kolonisator en van de katholieke kerk en op de etnische gewelddadigheden van 1959. Vervolgens wordt de recentere politieke geschiedenis van Rwanda aangesneden, vanaf het moment dat de voorlopige regering in 1960 interne autonomie verkreeg tot aan het uitbreken van de genocide in 1994 (eerste en tweede Republiek, Rwandese crisis van 1990 tot 1994, de aanslag op het presidentiële vliegtuig en het ontketenen van de genocide in 1994). Hiermee wil de procureur-generaal een duidelijker beeld scheppen van de socio-politieke context waarin de genocide van 1994 en de feiten van de zaak zich hebben afgespeeld.

2. De feiten

De procedure die aan het Hof van Assisen werd onderworpen bestaat uit twee dossiers. Deze werden omwille van hun samenhang door de Raadskamer van Brussel bij beschikking van 28 maart 2000, bijeen gevoegd. Het betreft enerzijds het dossier van NTEZIMANA Vincent en van HUGANIRO Alphonse,

anderzijds het dossier van MUKANGANGO Consolata (zuster Gertrude) en MUKABUTERA Julienne (zuster Maria Kisito).

De aan de beschuldigten ten laste gelegde feiten hebben zich vooral in de prefectuur Butare, in het zuiden van Rwanda, afgespeeld.

A) Het dossier 30.97.1558/95 – n° 37/95 ten laste van NTEZIMANA Vincent en HUGANIRO Alphonse

Naar aanleiding van een positief rechterlijk bevel van de minister van Justitie werd dit dossier op 2 maart 1995 aan een onderzoek onderworpen.

NTEZIMANA Vincent

Op 27 april 1995 wordt NTEZIMANA in zijn Belgische woonplaats gearresteerd en onder arrestatiebevel geplaatst op gezag van misdaden van internationaal constituerend recht inzake ernstige overtredingen van de Conventies van Genève van 12 augustus 1949 en van de additionele protocollen I en I, zoals geciteerd in de wet van 16 juni 1993. Op 28 juni 1996 verkrijgt hij voorlopige invrijheidstelling.

De beschuldigingen :

a) *het initiatief te hebben genomen om drie lijsten op te stellen.*

De vice-rector van de nationale universiteit van Rwanda gaf NTEZIMANA de toestemming om lijsten op te stellen met de namen en de nummers van de identiteitskaarten van het universiteitspersoneel. Hij heeft deze lijsten opgesteld, terwijl er van een eventuele evacuatie onmogelijk sprake kon zijn. “Het is volslagen idioot dat NTEZIMANA deze naamlijsten van Tutsi’s zou hebben opgesteld met het oog op hun evacuatie naar Burundi, denkende dat deze evacuatie plaats zou kunnen vinden”. De akte van beschuldiging benadrukt hier dat deze naamlijsten meer weg hebben van een “krijgslist”, om een lijst van Tutsi-families te verkrijgen en om met het oog op collectief transport, individuele afreizen te verhinderen. Het wordt de verdachte eveneens verweten dat hij niets heeft gedaan om deze lijst terug te krijgen (één enkel geschreven exemplaar, volgens hem), noch zich ongerust heeft gemaakt over het gebruik ervan, “terwijl het totaal

uitgesloten is dat V. NTEZIMANA niet wist dat er misbruik van kon worden gemaakt”, noch heeft geprobeerd om de ingeschreven families te beschermen, toen eenmaal duidelijk werd dat er van een evacuatie geen sprake zou zijn ;

b) *te hebben deelgenomen aan de moord op de familie KARENZI.*

Door tijdens een telefoongesprek te bevestigen dat Mevrouw KARENZI een “Inyenzi” was, “gaf NTEZIMANA zijn correspondent de toestemming om niet alleen Mevrouw KARENZI, maar ook haar kinderen te doden. Hun namen stonden ook op de lijst die door de verdachte NTEZIMANA was opgesteld. De kinderen werden door de Interahamwe gezocht en, beroofd van hun vader en moeder, enkele dagen later vermoord” ;

c) *te hebben deelgenomen aan de moord op een jonge vrouw.*

De jonge vrouw verbleef samen met een vriendin bij NTEZIMANA. Zij werd ernstig gewond in de tuin van zijn villa ontdekt en voor de ogen van NTEZIMANA door Innocent NKUYUBWATSI “afgemaakt”. De verdachte heeft “niets gedaan, noch iets gezegd om deze moord, waar hij getuige van was, te stoppen”. Wanneer de verdachte beweert dat hij “Innocent NKUYUBWATSI, die bij SORWAL werkte, niet kon controleren, noch kon tegenhouden, lijkt dat onwaarschijnlijk als we de sterk hiërarchisch ingedeelde structuur van de Rwandese maatschappij kennen ...” Natuurlijk had NTEZIMANA de jonge vrouw moeten helpen en in ieder geval Innocent NKUYUBWATSI moeten verbieden haar te vermoorden”. Bovendien, kan men zich afvragen waarom NTEZIMANA uit eigener beweging dit feit op 10 mei 1995 aanhaalt, “als het niet uit angst is dat iemand anders een minder “neutrale” versie van de feiten dan de zijne aan de onderzoekers ter plaatse vertelt;

d) *te hebben deelgenomen aan de moord op een jongeman*

NTEZIMANA zou bij een versperring, op 500 meter van zijn huis, mee hebben gedaan aan de moord op een jongeman, die hij volgens getuigen enkele klappen zou hebben gegeven. De jongeman is uiteindelijk aan de kolfslagen van Innocent NKUYUBWATSI, “die het werk van zijn oudere NTEZIMANA afmaakt”, bezweken. De verdachte ontkent iedere betrokkenheid bij deze feiten, maar erkent tijdens een audiëntie voor de onderzoeksrechter VANDERMEERSCH op 24 mei 1995, er getuige van te zijn geweest ;

e) *te hebben deelgenomen aan de moord op de familie van Victor NDUWUME.*

Herkend door de inwoners van de straat waar de slachtoffers woonden en vermoord werden, wordt NTEZIMANA ervan beschuldigd de militairen te hebben begeleid die gevraagd hadden waar de familie NDUWUME woonde en het huis van de familie te hebben aangewezen. Kort daarna werd het hele gezin geëxecuteerd.

Drie andere belangrijke elementen van het onderzoek worden door de akte van beschuldiging aangehaald :

- *De veiligheidsronden :* Al voor de gebeurtenissen van 1994, werden deze ronden in diverse wijken van Butare georganiseerd met het oog op bescherming en veiligheid. Na de moord op de prefect van Butare en op P. KL. KARENZI, “was het mogelijk om een heel andere doelstelling dan de algemene veiligheid aan die ronden te geven en werden ze een middel om de Tutsi’s uit te roeien”.

- *De trainings- en bewapeningsaanvragen:* ook al heeft NTEZIMANA altijd verklaard tegen de bewapening van burgerlijke bevolkingen en zelfs tegen de “ronden” te zijn, geeft hij toe een brief van 25 april 1994 te hebben meeondertekend. In deze brief ondersteunt hij “het verzoek om de leden van het kaderpersoneel van de UNR het schieten met vuurwapens te leren en hun wapens te geven”. Welnu, “het onderzoek laat heel duidelijk zien, dat de verdachte de risico’s om de burgerlijke bevolking te bewapenen goed kende. En zonder het RPF (Rwandeese Patriottisch Front) in Butare “is het logisch dat deze brief alleen maar tot slachtpartijen kon leiden en de eenvoudige opstelling ervan zich op zijn minst ontpopt als een voorbereidende handeling op de slachtpartijen”

- *het document “Appel à la conscience des Bahutus” (“oproep tot het geweten van de Bahutus”) :*

in de loop van het jaar 1991, na de aanval van het RPF in oktober 1990, wordt het document “Appel à la conscience des Bahutus” zowel in Rwanda als in België gepubliceerd. “Dit document bevat puur racistische en etnische uitlatingen en is een heuse aansporing tot etnisch geweld”. Het wordt afgesloten met “de 10 geboden” die “in werkelijkheid een oproep zijn tot de uitsluiting en zelfs complete eliminatie van de Tutsi’s in Rwanda”. Vanaf 1991 doet het “gerucht” de ronde dat NTEZIMANA aan de redactie van dit document zou hebben meegewerkt. Uit het onderzoek blijkt dat dit document in Louvain-la-Neuve door de

dochter van de eigenaar van COPY-FAC, Mevr. LECERF, werd uitgetypt. Zij verklaart “zelf de tekst te hebben getypt en dat ze Vincent NTEZIMANA duidelijk herkent als diegene die haar dit werk toevertrouwde”. Een andere getuige, Bonfils SAFARI, zou deze tekst op de computer van de betrokkene hebben gezien. Vincent NTEZIMANA ontkent aan de redactie van dit document te hebben meegewerkt en enkel via de pers kennis van dit document te hebben gekregen.

HIGANIRO Alphonse

A. HIGANIRO werd op 27 april 1995 in Brussel van zijn vrijheid beroofd en op diezelfde dag onder arrestatiebevel geplaatst op gezag van misdaden van internationaal constituerend recht inzake ernstige overtredingen van de Conventies van Genève van 12 augustus 1949 en van de additionele protocollen I en II, zoals geciteerd in de wet van 16 juni 1993.

Op 11 januari 1996 eist het Internationaal Straftribunaal voor Rwanda dat België de strafrechtelijke vervolgingen tegen HIGANIRO en twee anderen aan het ISR overdraagt. Op 24 januari 1996 eist de procureur van het ISR dat er conservatoire maatregelen tegen de 3 beklaagden worden genomen en op 15 mei 1996 eist hij dat de onderzoeksrechter zich niet langer met de dossiers van deze 3 verdachten bezighoudt.

Per vonnis van 8 augustus 1996, bevestigt het ISR de akte van beschuldiging tegen A. HIGANIRO niet. Per vonnis van 13 augustus 1996 besluit het Belgisch Hof van Cassatie de zaak HIGANIRO naar de onderzoeksrechter van Brussel door te sturen, opdat hij het onderzoek zou voortzetten.

HIGANIRO wordt op 6 september 1996 door de kamer van inbeschuldigingstelling vrijgesproken.

De beschuldigingen :

a) *Door middel van geschreven documenten te hebben aangezet tot het plegen van misdaden van internationaal recht.*

Als Algemeen-Directeur van SORWAL (Rwandese Luciferfabriek), was HIGANIRO nauw bij de politiek betrokken en had hij “een zeer uitgesproken mening, die etnisch en openlijk anti-Tutsi was”. Vier documenten, die in het kader van een rogatoire commissie in de burelen van SORWAL werden gevonden, passen in een “genocide-scenario” :

- een brief van 16 januari 1993 aan de president

Habyarimana, waarin de betrokkene zijn wens benadrukt om de strijd tegen de politieke Arusha-akkoorden te leiden. Deze brief wordt niet in de akte van beschuldiging opgenomen, omdat deze voor de inwerkingtreding van de wet van 16 juni 1993 die de misdaden verweten aan de verdachte bedwingt, werd geschreven;

- een brief van 13 februari 1994, constitutief van het rapport n°2 van de “Politieke commissie van het ambtenarenbestuur in Butare en aanhangers van de MNRD”. HIGANIRO was voorzitter van de politieke commissie van dit bestuur die volgens hem tot doel had, “om de ambtenaren van de MNRD van Butare te organiseren ten einde overpeinzingen ten voordele van de partij te doen ontstaan”. Hij was dus “verantwoordelijk voor de geschriften die in deze commissie werden opgesteld”, waaronder we in het hier aangehaalde rapport, zeer harde woorden vinden over “machtszuchtige extremistische Tutsi’s die hun weg vervolgen om de staatsgreep gedragen door de Arusha-akkoorden af te maken ... “ ;

- een derde document, niet gedateerd en teruggevonden in het huis van HIGANIRO in Butare, getiteld: “Suggesties van de politieke commissie van het ambtenarenbestuur in Butare en aanhangers van de MNRD” en afkomstig van dezelfde groep als de voorgaande. HIGANIRO herkent dit document waarin staat “dat het absoluut noodzakelijk is dat de unie van de Hutu’s er op alle niveaus iets aan doet om de weg van de machtszuchtige Tutsi’s te versperren.... Het nationaal comité van de MNRD moet zich toeleveren op de hereniging van de Hutu’s van alle politieke partijen met het doel de Arusha-staatsgreep te verhinderen.... om dit te bereiken, mogen alle middelen aangewend worden, omdat het om de overleving van deze bevolkingsgroep gaat... de unie van de Hutu’s en hun collectieve zelfverdediging moeten versterkt worden, alle partijen samen”.

- een brief van HIGANIRO aan Martin DUSABE, technisch directeur van SORWAL, gedateerd op 23 mei 1994, hetzij middenin de genocide. In deze brief heeft hij het over de ontvangst van brandstof, “waarmee GEWERKT kan worden” en wordt er gezegd dat “omwille van de veiligheid in Butare, de “SCHOONMAAK” grondig moet worden uitgevoerd. “HIGANIRO geeft toe de auteur van deze brief te zijn, maar benadrukt dat de “schoonmaakwerkzaamheden” betrekking hebben op de grote opruimingswerken van een deel van de fabriek (werkzaamheden die nooit werden uitgevoerd) en dat het “werken” verwijst naar handelsactiviteiten. Men moet weten dat destijds de

termen “werken” en “schoonmaken” alledaags werden gebruikt om de Tutsi’s en gematigde Hutu’s te “doden” en te “verwijderen”.

De Avocaat-Generaal besluit op dit punt dat, “rekening houdend met het karakter van de verdachte en met zijn plaats in een Rwandese maatschappij met een sterk hiërarchische indeling, het logisch is dat in Butare zulke geschriften, afkomstig van zo’n figuur een beslissende invloed hadden”. Deze documenten moeten vanaf nu worden beschouwd als voorbereidende en deelnemende handelingen aan de genocide, die hebben bijgedragen tot de beïnvloeding van de toekomstige uitvoerders van de slachtpartijen, te weten de Interahamwe, waarvan velen bij SORWAL werkten, de militairen, de ambtenaren, alle mensen voor wie Alphonse HIGANIRO een echte autoriteit was”. “Het feit zelf om dit soort geschriften te schrijven of te dicteren is een provocatie, een voorstel of een aanzetting tot het plegen van misdaden van internationaal recht bedwongen door de Conventies van Genève en door de wet van 16 juni 1993, ook al hadden deze geschriften geen directe gevolgen – quod non. Het is duidelijk dat de Interahamwe, de militairen en andere personen, deze geschriften niet alleen als een aanzetting, maar ook als een bevel zagen, om “de vijand”, de Tutsi’s en de gematigde Hutu’s te vermoorden”.

b) Misdaden gepleegd in het kader van zijn functie als directeur van SORWAL

A. HIGANIRO had bij SORWAL oud-militairen van de Interahamwe in dienst genomen, waaronder Innocent NKUYUBWATSI die reeds in de kwestie NTEZIMANA ter sprake komt. Uit het onderzoek blijkt, “dat HIGANIRO en NTEZIMANA elkaar kenden en samen aan politieke vergaderingen deelnamen, met name in het bureau van de vice-rector van de Universiteit, die gekend was om zijn extremistische neigingen als MNRD-Power”.

“De politieke en etnische opvattingen van Alphonse HIGANIRO waren bekend en wijdverspreid, net als zijn geprivilegieerde positie bij de vermoorde president en bij de Akasu. Door oud-militairen van de Interahamwe-militie in dienst te nemen en hierbij hun training te verzekeren, heeft Alphonse HIGANIRO dingen gedaan die lijken op een voorstel, een provocatie of een bevel tot het plegen van misdaden van internationaal recht, feiten waarvan de leden van de Interahamwe van SORWAL, waaronder Innocent NKUYUBWATSI, worden beschuldigd. Bovendien verplaatsten zij zich in vrachtwagens van de firma SORWAL.”

c) Misdaden gepleegd als privé-persoon in zijn geboortestreek

De moord op de familie RWAMANYWA vond plaats tussen 5 en 9 april 1994 aan het Kivu-meer in Gisenyi, waar HIGANIRO sinds 1988 een villa heeft op het domein van het benedictijnenklooster Saint-Benoît van Kigufi.

Volgens Olivier RWAMANYWA, één van de kinderen die aan de moordenaars ontkwam, gebeurden de feiten als volgt : op 8 april kwamen militairen naar het huis van Benoît Rwamanywa en eisten de betaling van 500.000 Rwandese frank. Olivier gaf hun 120.000 frank, een bedrag dat hij bij z’n vader was gaan halen. Omstreeks 16.00 - 17.00 uur kwamen de soldaten terug, dit keer begeleid door de Interahamwe. Ze forceerden de deur van het klooster waar de familie haar toevlucht had gezocht, ze doodden een oude man en een non en vervolgens enkele leden van de familie RWAMANYWA. Olivier en drie van zijn zussen wisten te ontsnappen. Een week na de moord op zijn ouders, keerde Olivier rond 4 uur ‘s nachts terug naar de plaats waar zijn ouders dankzij pater DELPORTE, een Belgische monnik, waren begraven. Rond 11u ‘s morgens hoorde Olivier, HIGANIRO tegen zijn huispersoneel zeggen dat “ze in Kigali gewerkt en afgemaakt hadden”. Het huispersoneel antwoordde : “ook wij hebben gewerkt. Wij hebben de dokter gedood, maar een van zijn zonen is ontsnapt”. Higaniro zou scherp geantwoord hebben: “is het zo dat jullie doden? Jullie moeten iedereen doden, van de grijsaard tot en met de baby”. Daarna zegt HIGANIRO dat hij de lijken wil zien, waarop Olivier gevlucht is.

Pater DELPORTE heeft een brief geschreven waarin hij dit verhaal bevestigt, dat ook door enkele andere getuigen, met name door nonnen van Kigufi bevestigd wordt. Het schijnt dat er eerst twee of zelfs drie eisen van losgeld zijn geweest, vervolgens een aanval op het klooster door 150 of 200 aanvallers. Volgens pater DELPORTE, deed HIGANIRO mee aan de moord op de familie van Benoît RWAMANYWA, omdat hij het stukje grond wilde hebben waarop de polikliniek van het klooster stond om zo een rechtstreekse toegang tot het meer te hebben. Een andere buurman van het domein van HIGANIRO, J.M. Vianney NKEZABEKA, vertelt dat HIGANIRO Benoît RWAMANYWA al meerdere malen had bedreigd : “Die Tutsi van hiernaast, wat doen jullie daarmee? Waarom doden jullie hem niet, die kleine Tutsi van een arts ?”.

HIGANIRO ontkent alle betrokkenheid bij deze daden, net als de verklaringen die hij aan zijn huispersoneel zou hebben afgelegd.

De deskundige onderzoeken

a) *de grafologische onderzoeken* hebben aangetoond dat de brief van 23 mei 1994 wel degelijk door HIGANIRO werd geschreven, hetgeen de verdachte ook heeft erkend. De twee andere documenten afkomstig van de politieke commissie van het ambtenarenbestuur van de MNRD in Butare werden geschreven door Martin DUSABE, technisch directeur van SORWAL, “aan wie HIGANIRO ze zou hebben gedictieerd”, aldus de akte van beschuldiging.

b) *het psychiatrisch onderzoek* heeft aangetoond dat HIGANIRO toerekeningsvatbaar is.

Het karakter van de verdachte

De akte van beschuldiging geeft een biografische schets van de verdachte. Na zijn studies in België (aan de KUL) en een professioneel parcours dat hem tot aan de functies van secretaris generaal van de ministeries van nationaal onderwijs, van hoger onderwijs, van cultuur en van wetenschappelijk onderzoek en vervolgens tot minister van transport en communicatie (1991) bracht, wordt HIGANIRO op 27 januari 1992 benoemd tot algemeen directeur van SORWAL.

Naaste medewerker van de president HABYARIMANA, stond HIGANIRO bekend als een verwaande, regionalistische extremistische Hutu, zelfs al verwerpt hij de beschuldigingen volgens de welke hij “power”, aanhanger van het “etnisme” en lid van de ‘Akasu’ was. HIGANIRO heeft moeten toegeven dat hij lid was van de raad van beheer van de RTLM, de radio van de genocidevoerders, en dat hij op 13 juli 1993 100.000 RWF aan deze radio had geschonken. Op 4 januari 1994 ondertekende HIGANIRO op de elfde plaats, “een persbericht, geschreven door de intellectuelen van de nationale universiteit van Rwanda over de toenmalige politieke toestand” waarbij de mensen werden opgeroepen om zich tegen M. Faustin Twagiramungu te kantelen. Hij was de Eerste Minister, door de overgangsregering aangesteld. Deze petitie werd meeondertekend door NTEZIMANA, op de 40e plaats. A. HIGANIRO heeft eveneens personeel afkomstig uit Butare ontslagen om er mensen uit zijn omgeving, leden van de Akasu of leden van de MNRD voor in de plaats te zetten.

B. Het dossier 52.99.3260/95 - N° 62/95 ten laste van MUKANGANGO Consolata (zuster Gertrude) en MUKABUTERA Julienne (zuster Maria Kisito)

Rechterlijk traject van het dossier van de verdachten

1. Op 3 juli 1995 dient zuster GERTRUDE een klacht in tegen de journalist Michel MOMMERENCY, die

haar in het tijdschrift “Solidaire” van 31 mei 1995 ervan had beschuldigd honderden mensen die hun toevlucht in het klooster van Sovu hadden gezocht, aan de Interhamwe te hebben uitgeleverd.

2. Een eerste rogatoire commissie vindt plaats in Rwanda van 25 september 1995 tot 14 oktober 1995. Meerdere gehoorde personen leggen bezwarende getuigenissen af tegen de twee zusters over hun betrokkenheid, zo niet hun deelname aan de slachtpartijen van Sovu. Diverse nationale én internationale publicaties (African Watch) beroepen zich trouwens op de rol die de twee nonnen bij de gebeurtenissen in het klooster van Sovu gespeeld hebben.

3. Op 6 december 1995 noteert de procureur van de Koning in Brussel bijkomende vorderingen ten laste van de twee zussen op gezag van overtreding van de wet van 16 juni 1993 inzake de bestraffing van ernstige overtredingen van de Conventies van Genève.

4. Zuster GERTRUDE wordt op 25 januari 1996 door de onderzoeksrechter beschuldigd, maar niet onder arrestatiebevel geplaatst. Eveneens op 25 januari 1996 wordt zuster KISITO door de onderzoeksrechter verhoord, maar door een tekort aan aanwijzingen over haar deelname aan de feiten ten laste op dat moment, wordt ze niet beschuldigd.

5. Het onderzoek wordt verder gezet met 3 rogatoire commissies in Rwanda in januari 1995, in Frankrijk in januari 1996 en in Tanzania voor het Internationaal Tribunaal (datum niet geciteerd). Verschillende civiele partijen ontstaan in de loop van het onderzoek.

6. Twee nieuwe “zeer belangrijke” rogatoire commissies vinden plaats. Eén in Rwanda van 28 februari 2000 tot 5 maart 2000, en een ander bij het ISR. Ze hebben beiden betrekking op een zekere REKERAHO Emmanuel, chef van de militia in Sovu en adjudantreservist van het FAR. Deze laatste zou een beslissende rol hebben gespeeld in de slachtpartijen van Sovu en is herkend als de persoon die benzine over de garage van het gezondheidscentrum goot, waar honderden vluchtelingen verbleven. Het dossier over de procedure tegen REKERAHO in Rwanda, net als de zeer bezwarende verklaringen over de twee zusters voor het ISR worden aan het dossier toegevoegd. REKERAHO is in Rwanda voor de rechtbank van eerste aanleg ter dood veroordeeld, maar is in hoger beroep gegaan tegen deze beslissing.

De beschuldigingen :

Op 17 april 1994 stromen de eerste vluchtelingen in het klooster van Sovu toe (gemeente Huye, prefectuur Butare), waar zuster GERTRUDE moeder-overste is.

Diezelfde avond keren ze naar huis, maar komen de volgende dag in groten getale terug, zodat het klooster op dat moment 4 verschillende groepen mensen telt : sessieleden, familieleden van enkele Tutsi-zusters, het personeel en de familieleden van het personeel en uiteindelijk de vluchtelingen. Deze laatste worden naar het gezondheidscentrum gebracht, in tegenstelling tot de drie andere groepen die in het klooster blijven. Al heel snel blijkt dat zuster GERTRUDE de vluchtelingen niet in het klooster wil verbergen, om de dagelijkse activiteiten niet te verstoren en uit angst voor vernieling van het klooster. Volgens enkele overlevenden zou de moeder-overste zeer harde woorden hebben gesproken over de vluchtelingen, “vuilnis” was haar gebruikelijke term wanneer ze het over hen had.

Volgens zuster Scholastique MUKANGIRA, hebben de twee verdachten het klooster op 18 april 1994 verlaten om naar Butare te gaan. Bij hun terugkeer waren ze begeleid door militairen die de vluchtelingen naar het gezondheidscentrum hebben teruggedrongen. Zuster GERTRUDE zou geweigerd hebben de vluchtelingen eten te geven, hoewel er voldoende voedsel was. Ze wilde niet beschuldigd worden van medeplichtigheid met de *Inkotanyi* (Tutsi's). Volgens meerdere getuigenissen, hebben de twee zusters, waarschijnlijk op 24 april 1994, een telling van de vluchtelingen laten uitvoeren, zogenaamd met het doel “om hun voedsel te kunnen geven”. De vluchtelingen hebben echter nooit voedsel gekregen.

Op 19 april 1994 houdt de vervangend President van Rwanda, net als enkele ministers van de vervangende regering opruiende toespraken in de prefectuur Butare. Zij verwijten de Hutu's van Butare dat ze niet voldoende bij de gebeurtenissen betrokken zijn, dat ze passief toekijken en sporen hen aan om de “dood van de President te wreken”. In de hele streek van Butare worden de slachtpartijen vervolgens heviger...

Uit het onderzoek blijkt dat de twee nonnen een goede band onderhielden met de militieleider E. REKERAHO, die ze meerdere keren ontmoet zouden hebben. Voor het ISR beweert REKERAHO dat hij de zusters op 21 april 1994, na een eerste aanvalspoging tegen de vluchtelingen en het vertrek van de militairen, heeft ontmoet en hen heeft verteld over het plan om het gezondheidscentrum aan te vallen, hetgeen hen gerust leek te stellen. De slachtingen starten inderdaad op 22 april en gebeuren in drie golven.

a) De slachtpartij van het gezondheidscentrum op 22 april 1994

De aanval op het gezondheidscentrum begint op 22 april rond 07.30 uur. In gang gezet door militairen,

zetten de Interahamwe-milities en de Hutu-bevolking het “werk” verder, met de medewerking van REKERAHO die ter plekke het “werk” superviseert. Deze laatste verklaart tijdens de rogatoire commissie in Rwanda in maart 2000 dat “werken “ destijds gelijk stond aan “doden”.

Rond 15.00 –16.00 uur, hadden de vluchtelingen (tussen 500 en 700 personen) zich in de garage van het gezondheidscentrum verscholen. De aanvallers hebben toen besloten de vluchtelingen levend te verbranden. REKERAHO beweert dat de twee nonnen zelf twee jerrycans benzine aan de aanvallers hebben gegeven, die op dat moment niet genoeg benzine meer hadden. Dit feit werd door meerdere getuigen bevestigd, in ieder geval wat zuster KISITO betreft die zelf benzine zou hebben gegoten en het vuur zou hebben aangewakkerd door gedroogd gras te laten zoeken.

Naar schatting waren er volgens enkelen tussen 5.000 en 6.000 vluchtelingen, en volgens anderen 3.500 vluchtelingen in het centrum. Een getuige zou uit de mond van politiemannen gehoord hebben dat er 7.000 doden zijn gevallen.

Meerdere getuigen vermelden dat zuster KISITO, voor en na de slachting, met een lijst rondliep, en controleerde of de personen die erop stonden wel echt dood waren.

b) De slachtpartijen in het klooster op 25 april 1994

De avond van 22 april 1994 , deelt zuster GERTRUDE aan de andere zusters mee dat ze uit angst voor de slachtingen besloten heeft te vluchten. Zij zegt dat enkel de zusters kunnen vluchten, en niet de overlevende vluchtelingen die zich in het klooster verschuilen, noch de familieleden van de Tutsi-zusters. Drie zusters weigeren te vertrekken.

Op 23 april vertrekken de zusters naar Ngoma, waarbij zuster GERTRUDE nogmaals weigert andere mensen mee te nemen. Diezelfde dag komt REKERAHO in het klooster aan en hij maakt zich boos om het vertrek van de zusters, vooral dat van zuster KISITO die hij als zijn “eigen zus” beschouwde. Ook vindt hij dat ze het risico lopen in Ngoma te worden vermoord. Onder begeleiding van REKERAHO, komen de zusters op 24 april in het klooster terug.

Op 25 april keert REKERAHO terug naar het klooster, wetende dat er nog enkele vluchtelingen zitten. Hij verklaart met de twee zusters te hebben gesproken omdat ze van de vluchtelingen afwilden, onder het voorwendsel dat ze niet genoeg te eten hadden. REKERAHO zou hen in ieder geval gezegd hebben dat hij de familieleden van de zusters niet wilde doden, hetgeen totaal niet overeenstemde met de wens van

zuster GERTRUDE, noch met die van zuster KISITO. De vluchtelingen worden naar buiten gedreven ten einde de gebouwen te vrijwaren, en eenmaal buiten in drie groepen ingedeeld: de mensen afkomstig uit Sovu, de sessieleden, de familie van de Tutsi-zusters. Alleen de derde groep blijft gespaard, REKERAHO zei hen dat “hij genoeg had gedood” en gebod de milities en de mensen zich terug te trekken.

In de daaropvolgende dagen, probeerde zuster GERTRUDE, REKERAHO ervan te overtuigen ook de laatste vluchtelingen te nemen, hetgeen hij weigerde. Volgens zuster Scholastique, waren er volgens de politie die 25 april 600 doden gevallen.

c) De moord op de laatste vluchtelingen op 6 mei 1994

Volgens 3 nonnen, probeerde zuster GERTRUDE onophoudelijk de 30 vluchtelingen uit te leveren die zich nog na 25 april 1994 in het klooster bevonden. Hiervoor oefende ze druk en zelfs bedreigingen uit op de andere zusters, zich beroepend op het feit dat hun aanwezigheid in het klooster een gevaar was voor hun eigen leven.

Op 5 mei 1994, schrijft zuster GERTRUDE een brief naar de burgermeester van de gemeente Huye waarin zij de autoriteiten om bescherming vraagt. In deze brief benadrukt zuster GERTRUDE dat “sinds de oorlog zich over het hele land heeft verspreid, er andere (mensen) zijn die op ongeordende wijze zijn gekomen en die hier per se willen blijven, en wij hebben geen geld om ze illegaal te onderhouden... Ik vraag u nadrukkelijk mijnheer de Burgermeester dat de datum van 06/05/1994 de uiterste datum is; alles moet op die dag afgelopen zijn, zodat we de normale activiteiten in het klooster weer in alle rust kunnen hernemen”.

Volgens twee zusters, zuster Scholastique en zuster Régine, zou zuster GERTRUDE op 6 mei 1994 rond 15.00 uur vertrokken zijn en later zijn teruggekomen met Gaspard RUSANGANWA en Jonathan RUREMESH, de burgermeester van Huye, hijzelf begeleid door gewapende politiemannen, terwijl de Interahamwe-milities het klooster omcirkelden. De laatste vluchtelingen worden vermoord.

Op 1 juli 1994 bereiken de gevechten tussen het FAR en het RPF de buitenwijken van Butare. De zusters worden in een konvooi onder leiding van REKERAHO naar het bisdom gebracht. Daarna reizen ze via Zaïre en Frankrijk door naar het klooster van Maredret in België.

Het onderzoek toont aan, met name naar aanleiding van de getuigenis van DUCH Marie-Claire, dat de zusters in België onder invloed staan van zuster GERTRUDE. Deze probeert hun bewegingen te

beperken en verhindert hen met vreemden en zelfs met elkaar te praten. Op een bepaald moment werden de zusters die bezwarende verklaringen over de twee nonnen hadden afgelegd, van de rest gescheiden en naar andere kloosters gestuurd.

Het onderzoek toont ook aan dat de religieuze instanties druk uitoefenden opdat de zusters hun bezwarende verklaringen over zuster Gertrude en zuster Kisito zouden terugnemen, en opdat zuster Scolastique MUKANGIRA en zuster Marie-Bernard KAYITESI niet naar het klooster van Sovu konden terugkeren.

De psychiatrische onderzoeken van de verdachten

Zuster Gertrude wordt als toerekeningsvatbaar beschouwd. Ze zou een psychotisch karakter hebben, versterkt door een dosis perversiteit.

Zuster Kisito is toerekeningsvatbaar. Zij is een neurotisch en kwetsbaar persoon.

De persoonlijkheid van de verdachten

III Samenvatting

De akte van beschuldiging, gedateerd 12 februari 2001, eindigt met een opsomming van de hoofdpunten van aanklacht tegen de vier verdachten, kopie van de stukken (brieven, rapporten) ter ondersteuning.

II. REACTIES VAN DE PARTIJEN OP DE AKTE VAN BESCHULDIGING

1. “Inleidende verklaring” van de civiele partijen

Deze tekst, waarbij alle civiele partijen zich aansluiten, is door de verdediging van Dhr. GASANA NDOBE, van Mevr. GAHONZIRE en van Dhr. KAYITAKIRE, tegen Dhr. NTEZIMANA en Dhr. HIGANIRO neergelegd. Hij wordt door Mevr. Michèle Hirsch voorgelezen.

Mevr. Hirsch herhaalt het dramatisch karakter van de slachtpartijen in Butare die tussen de 100.000 tot 300.000 slachtoffers maakten en benadrukt de bezorgdheid om alle slachtoffers samen en elk slachtoffer afzonderlijk nooit te vergeten. Zij legt de nadruk op de **beproeving van de getuigenis** voor de overlevenden, de moeilijkheid om te vertellen, want “vertellen, betekent opnieuw beleven ;...praten, is herinneringen boven halen, dat is zeggen dat we leven, daar voor u, terwijl alle anderen zijn vertrokken en we hen hadden willen volgen”. En dan “hoe zeggen, hoe

overbrengen?, terwijl je gekweld wordt door de angst om “slecht te getuigen”, “de angst de herinnering aan de doden te schaden?” Maar, benadrukt de advocate, de overlevenden zijn “verantwoordelijk voor de overdracht van het geheugen, om hun schuld tegenover de doden te vereffenen”. Zij moeten zich vanaf nu inzetten om “gerechtigheid te eisen”, hetgeen noch betekent vergiffenis schenken, noch om wraak roepen, en zij moeten **strijden tegen straffeloosheid**, hetgeen de verdachten hebben gezocht door naar België te vluchten.

De juryleden, waarschuwt Mevr. Hirsch, zullen tijdens dit proces niet alleen geconfronteerd worden met gruwel, maar ook met de vraag **“hoe is dit mogelijk?”**: hoe konden mannen en vrouwen beslissen dat anderen niet het recht hadden om te bestaan en dat ze tot de laatste toe geëlimineerd moesten worden? “Hoe kan men daden begrijpen waar “de idee van de mensheid wordt aangetast, gesplitst door deze misdaad tegen de rang van het menselijk wezen”? Dit proces zal ook dat van de strijd tegen de straffeloosheid zijn.

De **“genocide werd gepland”**, legt Mevr. Hirsch uit. Er is geen sprake van een “plotselinge en spontane impuls van de bevolking na de dood van de President ; de genocide is het resultaat van een “lang voorbereide propaganda door bepaalde intellectuele elites ...” waardoor een “bevolking gemanipuleerd kon worden om te doden”. In Butare, net als op nationale schaal, berustte de genocide op drie pijlers : de Staat en zijn regering (het leger), de zakenwereld en de intellectuelen. Vandaag is enkel de vertegenwoordiger van de militaire pijler afwezig. In de kerk hebben de slaafse volgelingen van de extremisten eveneens een rol gespeeld.

Op 7 april 1994 geeft de Regering het bevel binnen te blijven en bereidt zo de methodische eliminatie voor “op basis van vooropgestelde lijsten van de Tutsi’s en de Hutu’s die niet dezelfde racistische ideologie deelden”. De versperringen staan klaar, de slachtingen kunnen beginnen. Enkele weken later, verschijnen de eerste moordenaars “rustig in de straten van Brussel, Luik, Namen of Antwerpen”. In Rwanda plegen adolescenten die gedood hebben zelfmoord eens ze de volwassen leeftijd bereiken, zijn kinderen stom geworden en weten andere kinderen, wiens moeder verkracht werd, niet wie ze zijn ... Vandaag, besluit Mevr. Hirsch, zich tot de jury wendend, “zijn het misdaden tegen de menselijkheid waarover u zich moet uitspreken ...U bent niet alleen een Belgische rechtbank; **u bent een rechtbank die de hele mensheid vertegenwoordigt**”.

2. Akte van verdediging voor V. NTEZIMANA

De verdediging van NTEZIMANA ontkent en herinnert de jury er vanaf nu aan dat :

- V. NTEZIMANA geen extremist was. Dat hij als tegenstander van het regime van President HABYARIMANA en van de oorlog van het RPF “één van de eerste was die de Interahamwe, in een persmededeling van 9 januari 1992 in Louvain-la-Neuve in België, aan de kaak stelde”.

- V. NTEZIMANA is niet schuldig aan de 8 hoofdpunten van aanklacht betreffende de 5 weerhouden feiten tegen hem.

- De procureur-generaal van het ISR, vond het na bestudering van het hele dossier onnodig om het dossier op te roepen en vervolging in te stellen. Zo ook, heeft de Belgische procureur van de Koning na bestudering van het hele dossier op 20 juni 1996, een schriftelijke eis tot buitenvervolginstelling opgesteld.

- V. NTEZIMANA hoopt dat dit proces de gelegenheid zal zijn om de gruwelijkheden van de genocide te veroordelen, maar niet een onschuldige”.

3. Akte van verdediging voor A. Higaniro

De verdediging herhaalt eerst dat HIGANIRO de beschuldigingen tegen hem ontkent. De verdediging benadrukt vervolgens dat zij hier enkel moet reageren op de akte van beschuldiging die het standpunt en de visie van de procureur-generaal weergeeft, om de informatie van de jury te vervolledigen. De verdediging haalt belangrijke argumenten aan, die de juryleden tijdens het hele proces in hun hoofd moeten houden.

Wat de historische context betreft, vertaalt de akte van beschuldiging een persoonlijke samenvatting van de diverse informatiebronnen in het dossier. Het gaat hier niet om het werk van een historicus naar aanleiding van de gebeurtenissen waarvan diverse expert-getuigen zullen aantonen dat deze op talrijke manieren geïnterpreteerd kunnen worden. Maar, benadrukt de verdediging, het is niet de taak van de Jury om de “historische waarheid” te achterhalen. De Jury moet de “rechterlijke waarheid zeggen”, bepalen of de feiten waarvan de verdachte wordt beschuldigd wel of niet hebben plaatsgevonden.

Dhr. HIGANIRO is niet voor de rechtbank van het ISR gedaagd. Op 6 september 1996 werd hij door de kamer van inbeschuldigingstelling in België vrijgelaten. Sindsdien is hij niet meer gevangen gehouden, terwijl de onderzoeksrechter er de macht toe had, indien hij

nieuwe aanwijzingen ten laste had ontdekt. Wanneer de kamer op 27 juni 1990 besluit hem voor het hof van assisen te laten voorkomen, geeft ook de kamer van inbeschuldigingstelling geen bevel tot opsluiting. Dus moet men vaststellen dat “ondanks de ernst van de aanklachten, Dhr. HIGANIRO geheel uit vrije wil tijdens de hele duur van het proces voor u verschijnt”.

Vervolgens verwerpt de verdediging de feiten die aan zijn cliënt worden verweten, en zet de gronden uiteen, alvorens de nadruk te leggen op de beperkte geldigheid van de psychiatrische onderzoeken die op psychologische tests berusten, die hoofdzakelijk geldig worden verklaard bij personen van westerse verstedelijkte cultuur”.

Ter afsluiting, vestigt de verdediging de aandacht van de jury op een anonieme brief van 7 september 1995 die de nadruk legt op de mogelijke druk die op de getuigen kan worden uitgeoefend in een context waar het niet goed is met de vinger te worden nagewezen. Getuigen à charge vinden is niet zo moeilijk, terwijl de getuigen van de verdediging verplicht zijn te zwijgen”.

4. Akte van verdediging voor zuster Gertrude en zuster Kisito

De verdediging benadrukt hier de moeilijkheden van een proces dat op 6000 km. van de feiten wordt gehouden. Eerst moeilijkheden inzake het onderzoek, “op afstand gevoerd, op drie rogatoire commissies na”, in een voor de onderzoekers vreemde context waar de geloofwaardigheid van de ondervraagde getuigen via Rwandese collega’s broos is ; moeilijkheden ook voor een Belgische jury, belast met het ontcijferen van 3 zaken die zich 7 jaar geleden in Rwanda hebben afgespeeld, in een context van “moordende waanzin”. Is het mogelijk om in enkele weken vat te krijgen op “alle werkelijkheden, de moeilijkheden en de valstrikken van een genocideproces “, zonder ooit een voet in dit land te hebben gezet? Kunnen we verwachten van een jury “dat u in zo’n korte tijd voldoende doordrenkt bent van de Rwandese mentaliteit, om u zonder risico te vergissen, om het ware van het onware te onderscheiden?”.

Dus, indien dit proces België de eer aandoet plaats te nemen “in de kopgroep van de landen die bezorgd zijn om het respect van de mensenrechten, is dit proces eveneens “**het proces van alle gevaren**”. Het risico bestaat dat het “genocideproces” verward wordt met het “proces van beklagden”. Het is moeilijk om de

waarheid te achterhalen via getuigenissen, verbogen door “geruchten”, teleurgestelde verwachtingen of “afrekeningen”, in een context waar men er soms eerder op uit is “om tegen iemand anders te winnen, een resultaat te behalen”, dan om de waarheid te achterhalen. Het is een moeilijke opdracht. We moeten, sluit de verdediging af, “blijk geven van veel respect voor alle partijen”, we moeten naar het lijden kunnen luisteren, maar zonder hierbij onze kritische geest te verliezen”.

III. Vervolg van de procedure

Procedurepunt betreffende de getuigen: de President herhaalt dat de wet de getuigen verbiedt aan de debatten deel te nemen tot aan hun getuigenis. Een officiële controle wordt door een gerechtsdeurwaarder in de zaal uitgevoerd. Aangezien geen enkele partij zich verzet ten opzichte van de getuigen, geeft de president de opdracht om de getuigen à charge en à décharge van elkaar te scheiden en te verhinderen dat ze over de zaak spreken of de getuigenzaal verlaten.

De twee getuigenlijsten, die van de Advocaat-generaal en die van de verdediging, worden voorgelezen.

Krachtens discretionaire machten die hem door artikel 268 van het wetboek van strafvordering worden toegekend, laat de President weten dat hij verschillende stukken (boek, videocassettes...) aan het dossier toevoegt.

De tweede etappe van het proces : “ het onderzoek van de audiëntie” kan van start gaan : het gaat hier om de getuigenverklaringen en de ondervraging van de verdachten. De President herhaalt aan de jury dat ze op basis van wat ze hier horen moeten oordelen. De President raadt de juryleden aan aantekeningen te maken. Hij legt er nogmaals de nadruk op dat de juryleden vragen mogen stellen. Daarvoor moeten ze hem eerst om toestemming vragen alvorens het woord te nemen. Het moet echter wel om feitelijke vragen gaan, waarbij ze hun eigen mening niet mogen laten doorschemeren, met het risico verworpen te worden.

Yves Cartuyvels

Het proces van alle gevaren ?

De kroniek van de zittingen

Op 17 april is voor het Brusselse Assisenhof het proces tegen de vier Rwandezers, wegens hun vermeende betrokkenheid bij de genocide van start gegaan. Naar aanleiding van de dood van President Habyarimana begin april 1994, ontstaan er in het hele land bloedbaden. Deze draaien al heel snel uit op de genocide van de Tutsi's én de gematigde Hutu's, die het principe van etnische uitroeiing weigeren te aanvaarden. De verdachten worden beschuldigd van misdaden tegen het internationaal recht die zij tijdens de genocide in het gebied rondom Butare hebben gepleegd. De vier verdachten zijn: Vincent Ntezimana, professor, Alphonse Higaniro, industrieel, Consolata Mukangango en Julienne Mukubutera, allebei kloosterzusters en gekend als zuster Gertrude en zuster Maria Kisito.

Dit is niet zomaar een proces. Als we Zwitserland niet meetellen, is dit de eerste keer dat mensen, die bij de Rwandese genocide betrokken zijn, in het buitenland worden veroordeeld. Door het principe van “universele rechtsbevoegdheid” toe te passen, breekt België dus met het eeuwenoude territorialiteitsprincipe van het strafrecht. Hierdoor kan een proces plaatsvinden over feiten die in het buitenland gepleegd werden en waarbij zowel de buitenlandse daders als de directe slachtoffers geen enkele duidelijke band onderhouden met het land waar uitspraak wordt gedaan. Met dit proces fungeert België als baanbreker – om redenen die om uitleg vragen – en gaat door voor pionier in het uitwerken van een rechtspraak zonder grenzen. Voortaan wint de morele plicht van inmenging ook terrein in de rechtspraak. Dit gebeurt in ruil voor het weer ter discussie stellen van het politieke kader van de staatssoevereiniteit namens hogere rechtvaardigheidsprincipes, die de mensenrechten belichamen of grondwaarden die aan de basis van de menselijke gemeenschap liggen.

Een buitengewoon proces, tussen fascinatie en sereniteit

Het bijzondere karakter van deze assisenzaak, de buitengewoon zware beschuldigingen en de eisen van

een nieuwe procedure, die het sacrosanct-principe van de Staatsraison omverwerpen, hebben het proces reeds bij het begin grote publiciteit gegeven.

Voorafgegaan door grote mediabelangstelling, zowel in België als in het buitenland, gepaard gaande met opzienbarende “primeurs” van journalisten op zoek naar publiek, ging het assisenproces deze dinsdag 17 april onder het voorzitterschap van Luc MAES, voor de grote menigte van start. Alles wat betrekking heeft op de dood, fascineert : journalisten zijn de eerste dag in groten getale aanwezig. Maar de logica van het schouwspel heeft zijn wetten, die ook die van de onmiddellijkheid en de vergankelijkheid zijn. Eenmaal op kruissnelheid, zullen de nieuwsgierigsten al snel afhaken en hun plaats in het proces vrijmaken voor de geëngageerde waarnemers. In een meer gedempte sfeer, zitten ouders, vrienden en kennissen, Rwandezers en Belgen, journalisten en onderzoekers, leden van NGO's in de assisenzaal, waar de audiënties elkaar opvolgen onder leiding van de strenge, maar altijd vriendelijke Voorzitter Maes.

Op pedagogische toon, verrast de voorzitter diegene die dacht dat het ceremonieel van het hof van assisen er statiger aan toe zou gaan : de voorzitter spreekt “Frans” – d.w.z. dat hij ieder nutteloos juridisch jargon of iedere “hocus-pocus” formulering zoveel mogelijk vermijdt. Hij richt zich tot de getuigen met de grootste zorg begrepen te worden, hij luistert aandachtig naar hun getuigenis en geeft het woord aan de juryleden wanneer deze een feitelijke vraag willen stellen. En het voorbeeld heeft een sneeuwbal-effect. Ook de advocaten geven tegenover de aandachtige juryleden blijk van terughoudendheid; alsof de beschuldigingen ieder bombastisch taalgebruik of narcistische vervoeringen al van te voren obsceen maakten. Onder leiding van de Voorzitter maakt het Hof van Assisen zich menselijk, verbazingwekkend menselijk, zonder hierbij echter te “close” of te familiair te worden, wat het in diskrediet zou brengen. En het is waarschijnlijk hieruit dat we voor de afgelopen twee weken lering kunnen trekken: het strafrecht, zelfs in assisen, zelfs wanneer het uitspraak moet doen over zeer ernstige feiten, kan zich menselijk en respectvol tonen, dichtbij en

screen, toegankelijk en begrijpelijk ; het kan plaats maken voor emoties en het lijden, voor het woord dat zich achter het spreken verschuilt, zonder hierbij de “rechtmatige afstand” uit het oog te verliezen, die hem door zijn taak wordt opgelegd en die door de symboliek van het rechterlijk ritueel wordt herinnerd.

Exemplair proces of proces van alle gevaren ?

Een proces blijft een proces en advocaten blijven proceduremensen. Daarom zal de verdediging tot het einde toe de trukendoos, die door de strafprocedure ter beschikking wordt gesteld, blijven opentrekken. Dit is de erfenis van een “weloverwogen” traditie, bezorgd om de “betrouwbaarheid” van de te berechten feiten tegenover de excessen van het Staatsgerecht veilig te stellen. Nog voordat het onderzoek kon beginnen, werden procedurekwesties aangevoerd. Deze hadden, hetzij betrekking op de onontvankelijkheid van de vervolging tegen één van de verdachten, hetzij op de verwijdering van stukken die op “onregelmatige wijze” aan het onderzoeksdossier waren toegevoegd. Laatste procedureslag en tegelijkertijd een verloren gevecht, aangezien het hof in twee uitgebreide arresten de eisen verwerpt, die nu eens “onontvankelijk”, dan weer “ontvankelijk”, maar “ongegrond” werden verklaard.

In een indrukwekkend stilzwijgen, gaat de procureur-generaal vervolgens over tot het voorlezen van de akte van inbeschuldigingstelling. In één adem en met gelijkmatige stem, beschrijft de procureur drie uur lang de context van de genocide, de gepleegde gruweldaden en de vermeende feiten waaraan de verdachten zich schuldig hebben gemaakt. Zoals de procedure het toelaat, krijgen vervolgens de advocaten van de burgerlijke partijen en van de verdediging het woord. Zowel de “inleidende verklaring” van de eerste, als de “akte van verdediging” van de tweede, zijn het waard er even bij stil te staan : in enkele minuten, de tijd van het hardop en bedachtzaam voorlezen, worden de hoofdeisen van het beginnende proces benadrukt.

Hoe dit proces aanpakken, dat het proces van het onmogelijke, het onbegrijpelijke is? Hoe het hoofd bieden aan een gebeurtenis die de ontkenning van de mens is, vraagt mevrouw Hirsch, die de burgerlijke partijen vertegenwoordigt ? Hoe een geplande genocide begrijpen, voorbereid door intellectuelen, gefinancierd door zakenmilieus en georganiseerd door militairen ? Hoe getuigen en het onuitspreekbare zeggen, de herinneringen bovenhalen en het onnoembare overbrengen zonder het geheugen te schaden ? En toch, gaat de advocate verder, moeten we oordelen, niet uit wraak, niet uit vergiffenis, maar om recht te spreken, om te strijden tegen de straffeloosheid

en om de schuld van het geheugen tegenover de doden te vereffenen. Schuld, geheugen en gift : we raken hier waarschijnlijk een van de eerste draden van deze justitieplicht die zich net als tot de doden, wellicht ook tot de overlevenden richt, die aan de toekomst moeten werken en die zich net als tot de Rwandezen, ook tot het universeel auditorium van de menselijke gemeenschap richt, die het symbool is van een rechtbank die op 6.000 km van daar zetelt... Rechtspreken is een performatief werkwoord. Nog veel meer dan in andere domeinen, is het gerechtelijk “zeggen” hier een “doen”, dat het verleden en de toekomst, de regionale inzet en de universele draagwijdte aan elkaar knoopt.

Maar ook al is dit proces exemplair, het is ook het proces van alle gevaren, antwoordt de verdediging. Gevaar om uitspraak te doen over feiten die in het buitenland in een context van “moordende waanzin” werden gepleegd, zonder de culturele achtergrond van het land te kennen, verleiding om zich van proces te vergissen door eerder dat van de genocide te doen dan dat van de verdachten, risico op afdwaling door naar de historische waarheid in plaats van naar de rechterlijke waarheid te zoeken, zich door emoties te laten overweldigen ten koste van de rede, zich te verliezen in de opeenstapeling van getuigenissen en tegengetuigenissen om het ware van het onware te onderscheiden, moeilijkheid om de feiten uit de geruchten te herkennen... In enkele woorden, worden de edelste idealen van de rechtspraak met de harde werkelijkheid en de seculaire moeilijkheden van het werk van de justitie geconfronteerd. Rousseau benadrukte destijds, "dat we goden zouden moeten hebben, om de mannen wetten te geven"... Zo zouden we kunnen betreuren dat, wanneer er zoveel op het spel staat, er geen goden zijn om recht te spreken. Maar het gerecht is menselijk, verschrikkelijk menselijk en het hof van assisen ontkomt niet aan deze voorwaarde. Heen en weer geslingerd tussen verstand en emotie, het ware en het onware, maakt het gerecht vaak een weddenschap van de waarheid en trotseert het risico van de fout in een proces waar, niet meer in assisen dan in de correctionele rechtbank, in het strafrecht dan in het burgerlijk recht, niets ooit garandeert dat de rechterlijke waarheid die van de feiten is.

Het onderzoek van rechter Vandermeersch; de angst zich te vergissen...

Onderzoeksrechter Vandermeersch komt als eerste expert-getuige aan het woord. Zonder aantekeningen, zoals de toepassingsprocedure het wil, richt de onderzoeksrechter zich tot de juryleden. Ook hier steekt de aangenomen houding af tegen de

traditionele tussenkomsten van een koude en afstandelijke rechtspraak, verwickeld in de kwellingen van een stijf formalisme. Geconcentreerd en duidelijk ontroerd, hanteert rechter Vandermeersch tegenover de jury een eenvoudig en direct taalgebruik. Hij vertelt hen over zijn onderzoek, legt uit hoe de minister van Justitie hem het onderzoek aanhangig maakte, komt terug op het bevoegdheidsprincipe van het Belgisch strafrecht, geeft een uitvoerige beschrijving van het onderzoek en de getuigenissen die hij in de loop van de rogatoire commissies ter plaatse optekende. De rechter vertelt over de gruwel, de nachtmerrie die het verstand te boven gaat, de angst die de getuigen nog lang daarna kwelt. Hij benadrukt eveneens, in omgekeerde richting, de heldendaden van enkelen die men niet mag vergeten ...

Door vanaf het begin aan te geven dat hij het woord “genocide” niet zal gebruiken, om niet de indruk te wekken dat hij op een beslissing vooruitloopt, zet de magistraat op zijn beurt enkele grote uitdagingen van het onderzoek uiteen. Ook al benadrukt hij eerst het (endemisch) gebrek aan middelen en het belang van de geleverde inspanningen door zijn Belgische en Rwandese medewerkers in dikwijls zeer moeilijke omstandigheden, blijft de rechter daarna langer stilstaan bij de gerechtelijke waarheid en de interpretatieproblemen die deze met zich meebrengt. “De angst om zich te vergissen”, is niet enkel voorbehouden aan de rechters die een oordeel moeten vellen. “Ook de onderzoeksrechter wordt gekweld door de angst een onschuldige te veroordelen”, zegt hij. Ook hij is onderworpen aan het toeval van de interpretatie en van de vertaling, wanneer de getuigen in een voor hem vreemde taal praten en zich tegenspreken, wanneer hij gewaarschuwd wordt dat de ene probeert te instrumentaliseren en de ander te manipuleren, wanneer hij het ware van het onware moet scheiden en de controleerbare feiten van de oncontroleerbare geruchten .... Hoe kunnen we dan de weddenschap van de waarheid optimaliseren, behalve door een klimaat van vertrouwen te scheppen, “een luisterveld”, waar de getuige zijn informatie zo nauwkeurig mogelijk kan overbrengen ?” en door het risico op fouten te minimaliseren door toevlucht te nemen tot controletechnieken ?

Maar deze angst om zich te vergissen heeft ook betrekking op de historische waarheid die, indien zij van de gerechtelijke waarheid te onderscheiden valt, deze laatste zou moeten verklaren. Ook hier, is niets eenvoudig. We kunnen de “gebeurtenissen” van 1994 inderdaad op twee manieren interpreteren,

benadrukt de rechter. De eerste is die van een “burgeroorlog, ontketend door een spontane woede van de bevolking na de dood van de president Habyarimana, een volk dat zich verdedigt...” De tweede is die van een “geplande genocide en slachtpartijen”, voorbereid aan de hand van officiële documenten, het bestaan van “lijsten” die de Tutsi’s op systematische wijze van binnenuit moesten elimineren. En de facto zal in de loop van de contextgetuigenissen (à charge en à décharge), die vanaf de eerste dagen de richting van het proces bepalen, de spanning tussen deze twee interpretaties voelbaar zijn. Op dit punt lijkt de rechter zijn keuze te hebben gemaakt.

Geplande genocide of spontane explosie ?

Er wordt getwist over de betekenis die aan de “gebeurtenissen” van april 1994 moet worden toegekend. Voor de ene groep gaat het ontegensprekelijk om een geplande en voorbereide genocide, die men had kunnen voorzien. En deze groep haalt de rol van de intellectuelen aan: verspreiding van een vervalste interpretatie van de geschiedenis; verspreiding van een redevoering en een lexicon waarin de Tutsi als een “totaal Andere vreemdeling” wordt afgeschilderd; verdoezeling van de slachtpartijen door toevlucht te nemen tot de gewone taal en de gemeenschapswoordenschat (“werken” en “schoonmaken”); het bestaan van lijsten om de slachtpartijen voor te bereiden; het toepassen van “een spiegelend beschuldiging-systeem” waarmee de misdaden nog voordat ze gepleegd worden, aan de tegenstander worden toegekend om zo hun daden beter te rechtvaardigen (zelfverdediging) ; de banalisering van de slachtpartijen die zo in een ruimere problematiek (negationisme) worden opgenomen ; de rol van de media (de krant Kangura en de Radio Mille Collines) en de rol van de Kerk, te nauw verbonden met het geldende gezag en die in ieder geval niets heeft gedaan om de slachtpartijen te stoppen of om ze aan het licht te brengen. Daarnaast stelt deze groep de verantwoordelijkheid van de Belgische kolonisatoren aan de kaak, die het principe van etnische identificatie op de identiteitskaarten hebben ingevoerd; de straffeloosheid die daders van eerdere slachtpartijen hebben genoten; het immobilisme van de internationale gemeenschap of de passiviteit van de blauwhelmen die de genocide hadden kunnen stoppen, zonder daarbij echter de persoonlijke verantwoordelijkheid van iedere dader vrij te stellen, aangezien hij of zij altijd verantwoordelijk blijft voor zijn eigen daden. Zij benadrukken de noodzaak om

eerst recht te spreken, alvorens over “verzoening” te praten. Niet alleen vanwege hun schuldgevoel, voor het uitblijven van hun reactie op de genocide en de voorbereidingen, maar ook omdat deze “sprong” over het rechtspreken heen de verzoening wil versnellen, “alsof het gebeurde, slechts een detail was” en dat de slachtoffers enkel het afval van de mensheid waren, die het verdienen geëlimineerd te worden...

Tegenover deze groep, staan zij die menen dat de genocide niet voorzien kon worden. Dat het eerder een woede-uitbarsting betrof, van een volk dat op de dood van zijn president en op de dreiging van het FPR reageerde. Dan zijn er nog diegene die menen dat de spanning toenam en dat de ramp te voorzien was, zonder dat hij daarvoor gepland werd. Diverse “verklarende” factoren lagen aan de basis van de genocide : het opnieuw verschijnen van een etnische scheiding, die tot het begin van de jaren ‘90 onbestaande was, zoals de regionale context en de toestand in Burundi en in Oeganda; het verval van de economie en de politiek van de internationale monetaire autoriteiten; de rol van de internationale pers en de redevoeringen van sommige Belgische politici; de komst van een meerpartijenstelsel en het “onrechtvaardige” karakter van de Arusha-akkoorden; de door het FPR geleide oorlog, zijn mensen die “ongemerkt infiltrerden” en zijn radio die “tot haat aanzette”. Dan zijn er nog diegene die de niet-vervolgde slachtpartijen van het FPR verantwoordelijk stellen, die de nadruk leggen op de onmogelijkheid om aan de druk van de “moordende waanzin” en om mensen te redden te ontkomen, die waarschuwen tegen de huidige “vakbonden van verklikkers en valse getuigen” of tegen het systeem “dat beschuldigingen op basis van geruchten opstelt”... In deze drie situaties vinden we op verschillende niveaus een aansprakelijkheidstelling van het verantwoordelijkheidsprincipe, dat nu eens verwatert in een oproep tot emotie, die zo sterk is dat hij bijna voor een excuus door kan gaan, dan weer verzuipt in een opeenstapeling van laterale kwesties, dan weer gerelativeerd wordt in het delen van de verantwoordelijkheden die noch de een noch de ander in het gelijk stellen en die eindigt met het ontkennen van het unieke karakter van de gepleegde moorden.

Vincent Ntezimana : engel of duivel ?

De persoonlijkheid van de eerste verdachte, V. Ntezimana, is eveneens het voorwerp van uiteenlopende interpretaties in de getuigenissen, die elkaar in de loop van de eerste dagen van het proces

opvolgen. De aanklachten tegen Vincent Ntezimana zijn zwaar. Hij wordt ervan beschuldigd één van deze intellectuelen te zijn geweest die de genocide hebben voorbereid (onder andere in geschreven documenten), lijsten van het Tutsi-universiteitspersoneel te hebben opgesteld om hun uitroeiing te vergemakkelijken en te hebben meegedaan aan de moord op een jonge vrouw en de uitroeiing van de familie Karenzi.

Met behulp van een groot aantal getuigen à décharge, probeert de verdediging een ander portret van de verdachte te geven : dat van een gematigde Hutu, die op gelijke afstand van de "Hutu power" en het FPR stond, dat van een voorstander van de Arusha-akkoorden en tegenstander van de slachtpartijen, op zoek naar een onwaarschijnlijke “derde weg” die hem aan de woede van de een en de beschuldiging van de ander blootstelde. Veel getuigen, die hem in België of in Rwanda hebben gekend, horen we hier hun verbazing uitspreken over het idee dat de verdachte betrokken zou zijn bij de genocide, ook al erkent hij contacten te hebben gehad met onbetrouwbare militairen, die een belangrijke rol in de genocide hebben gespeeld.

***

Na deze eerste 10 zittingsdagen, staat een ding vast : de waarschuwingen van het begin over de moeilijkheden om te oordelen waren niet ongegrond. Hij is echt moeilijk om het proces van de genocide te scheiden van het proces van de verdachten, het is helemaal niet makkelijk om zich, in het doolhof van de getuigenissen en de tegenstrijdige informatie waarvan de betrouwbaarheid moeilijk te controleren is, een mening te vormen. Wat is het “luisterveld” in het assisenhof waard ? Wat horen we er ? Stukjes van subjectieve waarheden of ingestudeerde toespraken die een welbepaald doel nastreven ? In het Hof van Assisen, net als elders, is uitspraak doen ook een weddenschap. Je zou van minder duizelig worden...

Yves Cartuyvels
1 mei 2001

Gesprek met Staatssecretaris van Ontwikkeling, Eddy Boutmans.

18/04/2001

Het assisenproces te Brussel tegen de "vier van Butare" heeft een krachtige symboolwaarde.

Het meest voor de hand liggend is dat een internationaal straftribunaal zich daarover buigt, net omdat daar het universele karakter wordt beklemtoond. Wat Rwanda betreft bestaat zo'n strafhof. Maar uiteraard is het proces te Brussel als symbool zeer belangrijk. De mensheid heeft de opdracht misdaden tegen de menselijkheid te berechten. Dit los van de vraag van schuld en onschuld. Onze wetgeving staat vandaag toe dit voor een nationale rechtbank te brengen.

Het is de eerste keer dat een volksjury zich buigt over misdaden gepleegd tijdens de genocide in Rwanda. Bovendien is het dan nog een Belgische volksjury. Kan dit geen problemen opleveren?

Als advocaat heb ik ervaring met assisenprocessen en heb toch gemerkt dat zo'n jury een biotoop op zich wordt. Opeens worden dat burgers die hun taak zeer ernstig opvatten. Uiteraard is dit proces van een heel andere orde dan de gemiddelde moordzaak of "crime passionnel". Je mag er, denk ik, op vertrouwen dat deze mensen hun uiterste best doen om de context en de omvang van de genocide te

vatten. In het licht daarvan zullen ze de concrete schuld of onschuld van het individu moeten vaststellen en een eerlijk en rechtvaardig oordeel vellen. Uiteraard kan je je vragen stellen over het jurystelsel. Persoonlijk ben ik een voorstander. Ook beroepsmagistraten zouden zich moeten inschakelen in een andere realiteit. Ook zij zouden afstand moeten nemen van de eigen culturele context. Wel zal het een bijzonder zware opdracht zijn voor deze jury en een belangrijke uitdaging voor onze justitie.

Zo'n proces kost wel wat, zowel puur financieel als diplomatiek. Zet dit proces de poorten niet wagenwijd open voor burgers uit alle landen om klacht in België neer te leggen?

Het gaat hier om misdaden tegen de menselijkheid. De grootschaligheid van de genocide is een vaststaand feit. Het gaat hier niet om een afrekening met één of ander politiek regime. Wel heb ik mijn reserves wanneer één land zich het recht toeëigent om recht te spreken over politieke regimes elders in de wereld. Dat is een grote ambitie die niet waar te maken valt. Maar het proces vandaag gaat niet over de vraag of dit een goed of slecht regime was.

Quid de zaak Yerodia waar België een internationaal arrestatiebevel uitvaardigde omdat deze in augustus 1998 de Congolezen zou hebben opgeroepen om Tutsi's te doden?

Het internationaal verkeer kan niet werken wanneer één land zich het recht toeëigent om de diplomatieke onschendbaarheid op te heffen. België deed dit wel in de wet van 1999 en meer specifiek voor ernstige inbreuken van internationaal humanitair recht. Deze wet is te verregaand, hoe goed ze ook bedoeld is en leidt tot een soort moreel en ethisch geïnspireerde vogelvrijverklaring, door één land uitgevaardigd. Bovendien, hoe ga je de objectiviteit garanderen? Wij zouden het bijvoorbeeld nooit aankunnen om de Verenigde Staten te vervolgen voor potentiële misdaden gepleegd tijdens de Vietnam-oorlog, maar wel een minder machtig land aanpakken? Het genocideproces is een duidelijke toepassing van het internationaal humanitair recht. Maar het vervolgen van klachten tegen ministers of diplomaten in functie, is strijdig met het internationaal recht wat diplomatieke onschendbaarheid handhaaft. Dit soort vervolgingen kan m.i. enkel door een internationaal straftribunaal met een onafhankelijk openbaar ministerie. Zover zijn we helaas nog niet.

Het VN-rapport van april 2001 adviseerde de Wereldbank en het IMF hun steun aan o.a. Rwanda stop te zetten tot het conflict in Congo beëindigd wordt. Heeft dit een impact op de ontwikkelingssteun die België aan Rwanda geeft, en meer specifiek voor het luik justitie?

België heeft nooit begrotingssteun verleend aan Rwanda. Dit betekent dat er geen directe financiële injecties naar de Rwandese staatskas gingen wat bv. de Europese Unie of Groot-Brittannië wel doen. Rwanda is een land in oorlog. Enerzijds is het een post-conflict land en moet het de nasleep van de genocide verwerken en haar maatschappij weer opbouwen. Anderzijds is het een land in conflict met zijn buurland. In een oorlogssituatie moet je oppassen met ontwikkelingssamenwerking en vermijden dat oorlogsspanningen gevoed worden. België is daar qua ontwikkelingssamenwerking de aanbevelingen van het rapport voor geweest. Wij steunen bv. d.m.v. van Advocaten Zonder Grenzen, het verwerken van de genocide. Ik denk niet dat we daarmee de oorlogsspanningen van Rwanda steunen. We zullen dan ook zoals gepland in de toekomst de gacaca mee financieren.

Gacaca is een gewoonterechtelijk vorm van recht doen dat in het Westen vragen oproept naar garanties rond een eerlijk en onpartijdig proces. Toch heeft de internationale gemeenschap zich geworpen op het ondersteunen van gacaca. Is het een gerisikeerd proces?

Ja, maar tegelijk wezen wetenschappelijke studies uit dat dit binnen Rwanda het enige zinvolle alternatief is om de nasleep van de genocide te verwerken. We weten op voorhand dat er dingen verkeerd zullen lopen. Maar de klassieke justitie te Rwanda kan het niet bolwerken. Zelfs in een ontwikkeld land zou men de middelen niet hebben om iets van deze schaal binnen een redelijke termijn te verwerken. Qua bewijslevering is er niet zo veel verschil met wat er nu gebeurt in de klassieke justitie. De Rwandese regering lanceert dus een programma dat door iedereen als een zinvolle oplossing wordt gezien. En uiteraard moet je dit in de context plaatsen van een land in oorlog en een regime dat naarmate het zich in tijd verwijdert van de genocide, minder en minder het gebrek aan democratische legitimering kan volhouden. De massale problematiek doet natuurlijk vragen oproepen naar de objectiviteit van het gacaca-proces. Maar nogmaals, er is geen alternatief. Er zitten nog steeds 125.000 mensen in de gevangenissen wat ook mensenrechtelijke problemen opwerpt. Zulke immense problemen zijn niet met gewone middelen op te lossen. Daarnaast zal er ook nog steeds met de klassieke justitie gewerkt worden.

Shaheda Ishaque

Persoverzicht Nederlandstalige pers : 14-04-2001 tot en met 27 april 2001.

NRC- Handelsblad
De Morgen
De Standaard
De Gazet van Antwerpen

Een historisch proces, een proces van alle gevaren, een pioniersrol, een première voor België en voor de internationale gemeenschap, een unicum. Er wordt de nodige aandacht besteed aan het begin van het assisenproces te Brussel, een aandacht die afzwakt naarmate het proces zijn tweede week inging.

Men schetst twee mogelijke scenario's. Ofwel wordt dit proces een fiasco, ofwel zet het mee de trend naar de toepassing van de universele rechtsmacht door nationale rechtbanken.

De wet van 1993, die dit alles mogelijk maakte, wordt door de meeste kranten met de nodige voorzichtigheid benaderd en door één krant afgekraakt.

De Standaard wacht de afloop van het proces af en heeft kritiek op de wet van 1993 die stamt uit een *idealistische tijd*. België heeft nu een lang proces lopen in een "ziek" justitie-apparaat en de enige band tussen België en de feiten/verdachten is een knagend schuldgevoel en een koloniaal verleden, vindt DS verder.

Ook vraagt men zich af of de juryleden wijs gaan geraken uit iets wat *bijzonder vreemd is aan hun ervaringswereld*. (De Standaard - 21-04-2001)

De wet wordt *idealistisch* en *edel* genoemd. Maar ³België kan geen wereld-politieagent blijven² blokt de Standaard. (De Standaard - 19-04-2001) Een interview met professor Rik Coolsaet (RUG) stelt dat er onvoldoende werd nagedacht over de mogelijke gevolgen. ³De drempel ligt zeer laag. Iedereen kan tegen iedereen klacht neerleggen.² De wet heeft ook al voor diplomatieke problemen gezorgd toen Louis Michel in Congo met minister Yerodia aan tafel moest gaan zitten. De Standaard concludeert dat velen de wet zien als een overgangsfase naar het Internationaal Strafgerechtshof. Ook Damien Vandermeersch zou het met deze stelling eens zijn, maar in afwachting van het Internationaal Hof vindt Vandermeersch het beter iets

te doen dan niets. Voor De Standaard wordt het proces een belangrijke test voor de Belgische justitie (De Standaard - 14-04-2001)

In De Morgen (14-04-2001) mag Luc Huyse een volle pagina doorbomen over de universele rechtsmacht. Daarin wikt en weegt hij de voor- en nadelen van de (E)planetaire justitie¹ (*global justice, une justice planétaire*). Er is het onstuitbare oprukken van het grensoverschrijdend recht en de universele rechtsmacht. Vandaag zijn er twee internationale tribunalen die zich buigen over de misdaden tegen de menselijkheid, één voor Rwanda en één voor ex-Joegoslavië. En dan is er nog de kans dat het Permanent Internationaal Strafhof operationeel wordt eind 2002. Maar, vraagt Luc Huyse, *hoe gerechtvaardigd zijn deze optimistische weerberichten?* Vele tirannen glippen nog steeds door de mazen van het net, regerende staatshoofden genieten nog steeds van een totale immuniteit, de Verenigde Staten zien het Permanent Internationaal Strafhof niet echt zitten, en dan is er nog de (E)selectieve verontwaardiging¹ (*als de Navo burgers bombardeert heet dat (E)collateral damage*¹) Ook wijdt hij een woordje aan de kosten, maar tenslotte is er de hoop op gerechtigheid en de strijd tegen de straffeloosheid.

Over de rol van de kerk en België houdt De Standaard zich meer op de vlakte. DS spreekt over *een genocide in het onbekende Rwanda, dat een woelige geschiedenis kende waarin Brussel en de Kerk een rol speelden waarover de discussies na de genocide weer in volle hevigheid oplaaiden*.

De Gazet van Antwerpen veroordeelt België's pretentie in straffe termen en is niet te spreken over het proces. "*Rwandaproces met een neokoloniaal reukje*", kopt de GvA - (20-04-2001). De Rwandese rechtbanken en het Arusha-tribunaal moeten volstaan om de Rwandese genocide te berechten. De GvA vraagt zich af of het i.p.v. een progressieve wet niet eerder om een pretentieuze wet gaat. Toch is het blijkbaar niet de universele rechtsmacht op zich die de GvA dwarszit.

"Als Griekenland of Finland de *CEvier van Butare*¹ zouden berechten, dan zou dat nog verdedigbaar zijn, maar België zeker niet.² ³Waarom laten wij Rwanda en het Arusha-tribunaal niet gewoon hun werk doen? Waarom moet uitgerekend de vroegere koloniale heerser aan het Rwandese volk vertellen hoe je recht moet spreken? Want dat is uiteindelijk wat we doen." Ook in de Belgische volksjury heeft de GvA niet veel vertrouwen. "Het is aandoenlijk om de Belgische jury naar de kaart van Afrika te zien staren om te kijken waar Rwanda ligt. Want de juryleden krijgen eerst enkele lessen aardrijkskunde en geschiedenis. Weten zij trouwens wel waarover dit proces gaat?" Als bijkomende redenen om dergelijk proces niet in België te laten plaatsvinden haalt de GvA aan dat het gerecht van Frans Brussel sowieso al genoeg achterstand heeft, de rechtsgelijkheid in het gedrang komt en de kostprijs hoog ligt. Laat de dader terechtstaan op de plaats waar hij de feiten pleegde is de conclusie. Voor het overige wijdt de GvA geen woorden mee aan het proces.

De Morgen besteedt meer aandacht aan de Belgische politieke addertjes onder het gras.

De Morgen wijst op de rol van de kerk en de druk uitgeoefend door de christen-democraten en het koninklijk paleis. De Morgen citeert het boek van Léon Saur, ex-internationaal secretaris van de PSC, "Influences Parallèles". "Van Ypersele voert naar het paleis, naar koning Boudewijn en koning Fabiola, en de charismatische beweging. Boudewijn had een vriendschappelijke verhouding met wijlen Hutu-president Juvénal Habyarimana. Het was op zijn verzoek dat België in 1990 para's stuurde naar Rwanda, toen de Tutsi-rebellen van het FPR binnenvielen. De dag voordien hadden Habyarimana en Boudewijn samen gebeden in de kapel van Laken. Dat schept een band"- (De Morgen, 14-04-2001)

"De benedictijnenorde wordt beschuldigd van een doofpotoperatie om zusters Gertrude en Maria Kisito te beschermen" - (De Morgen van 18-04-2001) Dat de kerk alles in het werk stelde om de waarheid te verdoezelen en de zusters die klacht wilde neerleggen onder druk zette trekt de aandacht van DM. Ook Knack (Knack - 18-04-2001) zocht het klooster te Sovu op en signaleert de intimidaties die zuster Marie-Bernard onderging om toch maar haar mond te houden. Knack polst naar de Rwandese reacties op het proces. "Het is de Rwandese elite niet ontgaan dat er in België discussies woeden over de maatschappelijke plaats van de kardinaal, het nut van het Te Deum of de aanwezigheid van kruisbeelden in de gerechtshoven". (Knack - 18-04-2001) Ook de scheidslijn binnen België

tussen de Hutu en Tutsi-kampen komt opnieuw aan bod. Dat een Vlaamse televisiejournalist met kwalijke reputatie wanhopig zocht naar getuigenissen die de zusters uit de wind kon zetten, en dat het schandalig is dat hoogleraar Filip Reyntjes uitgenodigd werd als expert-getuige, citeert Knack een Franstalige te Kigali. Verder zijn de Rwandezen bang dat de Belgen zich door de devote blikken van de nonnetjes zullen laten inpakken. (Knack 18/04-2001).

De Morgen (20 april 2001) besteedde aandacht aan de boodschappen in de uiteenzetting van Vandermeersch. Dat Vandermeersch ook voor de Rwanda-commissie geklaagd had over de beperkte middelen die hij kreeg. En dat Vandermeersch de vraag of er druk was uitgeoefend door de Rwandese autoriteiten uitbreidde naar druk binnen België. De Morgen voorspelt dat de druk vanuit christen-democratische hoek om bepaalde onderzoeken te seponeren ongetwijfeld nog in het proces ter sprake zal komen.

Damien Vandermeersch wordt trouwens door DM in de bloemetjes gezet. "Damien Vandermeersch, België's koene ridder - Rwanda-proces is mede mogelijk door koppigheid van Brusselse onderzoeksrechter." Kopt DM (17-04-2001). Op de vraag of België geen andere katten te geselen heeft antwoordt Vandermeersch: "Er zijn mensen die zeggen dat wij dit beter niet zouden doen. Dat het Belgisch gerecht zich beter zou bezighouden met de zaak Dutroux of andere binnenlandse aangelegenheden. Maar dan moet je ook zeggen dat de uitroeiing van de joden tijdens de tweede wereldoorlog ons niet aanbelangt, of wat er in ex-Joegoslavië is gebeurd. Dat is ook een standpunt natuurlijk."

In De Morgen (18-04-2001) wordt Rwanda-experte Alison Des Forges aan het woord gelaten zonder te vervallen in beaat optimisme rond het proces en de implicaties. "We staan op de drempel van een nieuw tijdperk." "Het is van uitzonderlijk belang dat voor het eerst gewone mensen zich zullen moeten uitspreken over misdaden die door andere gewone mensen zijn begaan in een ander land. België neemt een zeer idealistische positie in door dit als eerste te doen. Want er zijn een hoop vragen waarop we het antwoord nog niet kennen. Zal dit werken? Kunnen gewone burgers de ingewikkelde context begrijpen waarin deze misdaden begaan zijn? Zullen de Rwandese getuigen hun verhaal kunnen doen in deze voor hen zeer intimiderende omstandigheden?" Haar wordt gevraagd hoe de juryleden wijs moeten geraken uit de oorlog die woedt onder de Rwanda-experts waarvan sommige

Persoverzicht van 13 tot 26 april

Rwanda : berecht tot in de details, in de grote lijnen van commentaar voorzien.

gewagen van een tweede genocide van de Tutsi's op de Hutu's. Des Forges antwoordt dat Belgische professor Filip Reyntjes en Franse Rwanda-expert Jean-Pierre Chrétien zeer verschillende opvattingen hebben. Doch geen van beide trekt de genocide van 1994 van de Hutu-extremisten op de Tutsi-minderheid in twijfel. Op de vraag of het proces geen opsteker is voor het huidige Tutsi-regime dat zich ondertussen zelf schuldig heeft gemaakt aan misdaden tegen de menselijkheid antwoordt Des Forges dat dit de taak van de Belgische jury niet gemakkelijker zal maken, maar dat het nog steeds gaat om een proces van individuele mensen.

Het Nederlandse NRC-Handelsblad zet blank tegenover zwart i.p.v. Belgisch tegenover Rwandees. *"Zelfs voor wie het belang inziet van internationale jurisdictie, waren de eerste dagen van het proces vervreemdend. De rechtbank is blank. De jury is blank. De advocaten zijn op één na, blank. In de zaal staat een glazen kooi met vier verdachten erin, en die zijn zwart. De 170 getuigen die komen opdraven zijn bijna allemaal zwart."* - (NRC-Handelsblad van 21-04-2001)

Shaheda Ishaque

Journalisten van de grootste Franstalige dagbladen van België en Frankrijk buigen zich over het schouwspel van het Brusselse justitiepaleis. De banken van de assisenzaal, bestemd voor journalisten blijven vol. En het verloop van dit proces kunnen we iedere dag in onze kranten volgen. Veel verslagen van de zittingen, duidelijk minder analyses, en heel weinig overpeinzingen over de toekomst ... Heel de pers spreekt erover.

Een historisch, ongewoon, bijzonder, groots, of nog exemplair proces. In de pers is er duidelijk geen gebrek aan kwalificaties om dit proces te omschrijven. De Franse krant *Le Monde* van 19 april put zich uit in lovende woorden: "België heeft de afgelopen jaren in alle geschillen van internationaal recht een voorhoedepositie ingenomen. (...) Het proces in Brussel ligt in dezelfde lijn." Een proces dat mogelijk wordt gemaakt dankzij de beroemde wet van de universele rechtsbevoegdheid, waarover er paradoxaal genoeg heel weinig in de pers wordt geschreven. Toch zegt dit artikel in *Le Monde*, "deze universele rechtsbevoegdheid wordt sinds enkele jaren in talrijke andere zaken opgeëist." In Frankrijk is dat onder andere het geval voor de zaak van de priester Munyeshyaka.

Maar ondanks het standpunt van het Hof van Cassatie dat de Franse rechtbanken bevoegd verklaart, "loopt het onderzoek op dit moment vast en lijkt er niets meer te gebeuren" (*Le Soir*, 21 april).

Dit proces bestrijdt een nog brandende pagina uit de geschiedenis. Zo kunnen we in een uitstekend dossier van het weekblad *Le Vif/L'express* van 13 april lezen, "het proces zal een grondige historische en culturele analyse van de racistische waanzin die "le Pays des Mille Collines" overmeesterde, zeker niet naast zich laten liggen (...). Toch zal het proces, net als in iedere andere assisenkwesitie, moeten afsluiten met duidelijke antwoorden inzake de schuld of de onschuld van de vier verdachten." Hierover zeggen Meesters Beauthier en Fermon in *Le Soir* van 17 april: "men moet vooral vermijden dat dit proces de doofpot van de rest van de problematiek van de genocide wordt. Anders, zou het enkel het proces van de vier Zwarte slechteriken worden..." Voor Meester Eric Gillet, één van de advocaten van de slachtoffers, ligt de zaak helemaal anders, "om ons niet enkel tot de feiten tegen de verdachten te beperken, zullen we het kader van zo'n proces waarschijnlijk moeten vergroten. Maar wij zitten niet echt op heel deze uitstalling te wachten". Een meer uitgesproken mening komt

van de verdediging van de twee zusters, die zegt : “het gaat hier niet om een oordeel te vellen over de genocide, maar om het gewicht van het medelijden buiten beschouwing te laten om alles goed te begrijpen” (*Le Soir*, 19 april).

Natuurlijk is dit een symbolisch proces, waardoor justitie vooruitgang boekt. Maar in Rwanda, schrijft René Haquin in *Le Soir* van 14 april, hebben de zeven voorbije jaren “de littekens nog niet uitgewist”. Sommige beulen, zitten nog altijd op een ereplaats tijdens officiële plechtigheden. En “bisschop Misango, die werd vrijgesproken en die vóór de zusters in Brussel moet komen getuigen, heeft het lef gehad om de herdenkingsmissie te celebreren”. Colette Braeckman doet er nog een schepje bovenop door te zeggen dat, “de genezing van het geheugen enkel het resultaat van een lang werk kan zijn”. Een nieuwe fase van de therapie vindt in Brussel plaats.

Een buitengewone fase, die om een buitengewone organisatie vraagt. Bijna alle kranten hebben het over een budget van enkele tientallen miljoenen frank, over 170 geciteerde getuigen door de advocaat-generaal, over convocaties die nooit bij hun bestemmingen zijn aangekomen, en ten slotte over de versterkte veiligheid. Op dit punt zijn er “problemen,” lezen we in de krant *La Libre Belgique* van 14 april. “Of ze nu à charge of à décharge zijn, alle getuigen logeren in hetzelfde gebouw met de nodige veiligheidsrisico’s dat dit met zich meebrengt. (...) Van de zijde van de burgerlijke partijen, vrezden we bijgevolg een mogelijke druk van buitenaf op personen die ernstige feiten aan het licht hebben gebracht.”

Het probleem van de culturele barrière wordt in alle kranten besproken. Zo herneemt de Franse krant *Libération* van 17 april de woorden van Alison Des Forges, van de NGO Human Rights Watch : de verdachten staan “oog in oog met een Belgische volksjury die de culturele barrières moet overschrijden om geconfronteerd te worden met de gruwel van de genocide”. Zo zullen ze ook tussenkomsten van Rwandezen moeten aanhoren die, op basis van hun cultuur, gewend zijn om “met weglatingen te spreken, en niet direct te zijn (...). De Rwandese cultuur leert zijn kinderen dat hun gelaat hun gevoelens nooit mag verraden” (*La Libre*, 19 april). “In Rwanda, is wat wij liegen

noemen, goed spreken” (*La Libre*, 23 april) “Het is niet zo zeer de waarheid. Men zegt eerder wat nuttig is om te zeggen en wat gezegd moet worden om niet op heterdaad betrap te worden”. (*Le Soir*, 24 april)

“De jury staat tegenover verdachten die schuld ontkennen en die voor onschuldig gehouden worden”, herhaalt Jean-Pierre Borloo in *Le Soir* van 17 april, de eerste dag van het proces. “Vrijspraak is dus mogelijk. De verdachten worden beoordeeld door een volksrechtbank, en niet door juridische specialisten (...) Maar vrijspraak rijmt niet noodzakelijk op disfunctie van het gerecht, noch op bescherming, of nog minder op het ontkennen van alles wat door de aanklagers naar voren werd gebracht.” Hoe het ook zij, Gasana Ndobwa, die zich burgerlijke partij heeft gesteld, gelooft in de “duidelijke wil van de Belgische rechterlijke macht om op rechtvaardige manier te oordelen” (*La Libre Belgique*, 17 april).

De daders

Wat de rollen van de daders betreft, die aan de oorzaak van dit stuk in het Poelaert-theater liggen, schijnt iedereen het eens te zijn. De Kerk is de duivel, de onderzoeksrechter een god. Het was zo dat Meester Beauthier ze op 17 april in de krant *Vers l’Avenir* bestempelde : “Het staat als een paal boven water dat bepaalde religieuze autoriteiten de zaak wilden toedekken. Maar voor het overige, denk ik dat anderen, als onderzoeksrechter Vandermeersch er alles aan hebben gedaan opdat de waarheid aan het licht kwam.” In *La Libre* van 17 april, heeft Gérald Papy heel een artikel gewijd aan dit vraagstuk over de “steun van enkele katholieke Belgen aan vermoedelijke genocideplegers. Onthaal of bescherming?”. Hij heeft het ook over de druk vanuit de Belgische christen-democratische hoek in dit dossier. Bovendien, heeft Filip Reyntjens deze rol van de Kerk uitgebreid besproken in zijn tussenkomst als “expert-getuige”. Hij heeft herhaald, vermeldt *La Libre* van 21 april, dat “in heel wat domeinen (...), de Kerk een even belangrijke rol speelde als de Staat, en dat zijn ondertekenaars zeer nauwe banden onderhielden met de machthebbers”.

Wat rechter Vandermeersch en zijn “strijd tegen de straffeloosheid” aangaat, lezen we in *Le Monde* van 19 april dat hij “voor zijn onderzoek middelen tot

zijn beschikking had, waar een groot aantal van zijn confraters, vooral Fransen, jaloers op zouden zijn.” Tijdens zijn onderzoek, heeft Vandermeersch altijd in zijn achterhoofd gehad, “dat als het ooit tot een proces zou komen, dat voor een volksjury zou zijn”. “In dezelfde geestesgesteldheid, stapte hij in de rol van de onderwijzer van de Rwandese genocide, toen hij tot de 24 juryleden sprak” (*Le Monde*, 21 april). Hij heeft de resultaten van zijn werk getoond, “in zijn eigen stijl, zonder zich in een technisch kluwen te verliezen, wat meestal het geval is wanneer confraters met zo’n oefening worden geconfronteerd” (*La Libre*, 20 april). Vandermeersch heeft dit onderzoek uitgevoerd “in een context van angst die voor, tijdens en na de genocide bestond”. Maar de “intelligente en dappere” magistraat, volgens de krant *Vers l’Avenir* van 20 april, heeft aan de onvermijdelijke druk van dit soort dossiers kunnen weerstaan. “Maar dat heeft mij niet verhinderd om in alle eerlijkheid mijn onderzoek uit te voeren”, beweerde hij tijdens zijn verhoor.

Sinds 25 april (de dag na de eerste verhoren die betrekking hadden op zijn zaak), hoef je maar een krant open te slaan om alles over de eerste verdachte, Vincent Ntezimana, te weten te komen. Portretten, biografieën, carrière, betrokkenheid bij de genocide : alles wordt tot in de puntjes uitgelegd. Zo kunnen we bijvoorbeeld in de krant *La Meuse* van 26 april lezen, “de vragen hebben ons een kille man getoond, die maar weinig waarde hechtte aan zijn vrienden, een man die vaak in het huis van een kapitein te vinden was van wie vele getuigen zeggen dat hij de slachtingen in Butare organiseerde”.

Ntezimana behoort tot een kaste, die tijdens de genocide een belangrijke rol speelde: de intellectuelen. “Al vanaf 1972-1973”, analyseert een specialist in *Le Soir* van 25 april, “tijdens de oprichting van de “comités de salut public” en de haatdragende voordrachten die de Tutsi’s verworpen, waren de intellectuelen of op zijn minst enkelen van hen, nauw verbonden met de dominerende groep en wilden ze hun privileges maar al te graag veiligstellen”.

Nicolas De Kuyssche

DE UNIVERSELE BEVOEGDHEID EN HET PROCES VAN BRUSSEL

De term ‘universele bevoegdheid’ lijkt op zich al een revolutie op het vlak van het strafrecht te zijn. Vanouds komt het recht om feiten die de sociale orde verstoren, te berechten, namelijk toe aan de maatschappij waarvan de norm inderdaad overtreden werd. In die zin is de strafrechtelijke vervolging verbonden aan de soevereiniteit van Staten. Dat is de reden waarom het territorialiteitsprincipe het principe is dat de strafrechtelijke vervolging steeds heeft beheerst.

Sporen van het territorialiteitsprincipe vinden we in verschillende nationale wetgevingen terug. Het Franse strafwetboek bepaalt op dit vlak dat « het Franse strafrecht van toepassing is op misdrijven die begaan werden op het grondgebied van de republiek »¹. Op dezelfde manier bepaalt het Belgisch strafwetboek in artikel 3 dat « het misdrijf dat begaan werd op het grondgebied van het koninkrijk, door Belgen of door buitenlanders, bestraft wordt in overeenstemming met de bepalingen van de Belgische wetten ». Dit territorialiteitsprincipe heeft echter enkele verlichtingen gekend die « de hinderlijke gevolgen van een territorialiteit zonder nuance corrigeren »². De nuance die bij het territorialiteitsprincipe geformuleerd werd, was de bevestiging van het personaliteitsbeginsel dat actief heet te zijn wanneer de Staat over de bevoegdheid beschikt om een misdrijf dat in het buitenland door een van haar onderdanen begaan werd, te berechten, of passief heet te zijn als de Staat over de bevoegdheid beschikt om het misdrijf waarvan één van haar onderdanen in het buitenland het slachtoffer werd³, te berechten. Ook moet hier het beginsel van de reële bevoegdheid vermeld worden dat de Staat de mogelijkheid biedt om feiten die in haar nadeel in het buitenland gepleegd werden (aantastingen van de staatsveiligheid, vervalsing van de zegels en munten van de Staat, enz.), te berechten.

Ondanks al die aanpassingen en de beginselen van de juridische samenwerking tussen Staten, bleef er een leemte bestaan in de strafrechtelijke vervolging, met name van bepaalde daden waarvan de ernst het geweten van de hele mensheid schokt. Het gebeurde dat, door het gebrek aan een uitleveringsverdrag tussen Staten, de Staat die aan de daders van dergelijke feiten onderdak bood, niet over de nodige juridische middelen beschikte om dergelijke schendingen van de Mensenrechten die buiten haar grondgebied begaan werden, door buitenlanders tegen buitenlanders, te berechten.

Het is die leemte die opgevuld wordt door het beginsel van de universele bevoegdheid, een beginsel dat gedefinieerd kan worden als het « stelsel dat de rechtbanken van elke Staat op wiens grondgebied de dader van het misdrijf zich bevindt, de taak toebedeelt om het misdrijf te berechten, wat ook de plaats waar het misdrijf gepleegd is en de nationaliteit van de dader of het slachtoffer mag zijn »⁴. Dit principe, geïnspireerd door het beginsel « aut dedere , aut judicare », zorgt er op die manier voor dat de Staten bevoegd zijn om misdrijven die in het buitenland door buitenlanders tegen buitenlanders gepleegd werden, te berechten. Dit principe kende een begin van toepassing op het vlak van de zeepiraterij⁵. De universele bevoegdheid is vandaag de dag van toepassing op de zwaarste misdrijven, met name misdrijven die zich situeren op het vlak van het internationale humanitaire recht: oorlogsmisdaden, misdaden tegen de mensheid, genocide, folterpraktijken enz.

Zelfs al wordt het principe van de universele bevoegdheid steeds meer in de nationale wetgevingen geïntegreerd, is het toch nodig om enkel vragen te stellen bij haar grondslagen (I), haar toepassing (II) en haar eventuele evolutie (III).

I – GRONDSLAGEN VAN DE UNIVERSELE BEVOEGDHEID .

Naast de ethische rechtvaardiging die geleid heeft tot het opstellen van het beginsel (A), zijn er ook haar juridische bekrachtigen die ertoe geleid hebben dat men het beginsel een juridische basis heeft kunnen geven (B).

A – ethische rechtvaardiging van het principe van de universele bevoegdheid.

Ook al werd het principe pas in de XXste eeuw bekrachtigd, het dook al veel eerder op. In 1625 beschouwde Grotius misdrijven tegen de rechten van mensen al als overtredingen die op een of andere manier de menselijke samenleving aanbelangen ; hij voegde eraan toe dat de Staat op wiens grondgebied de dader van een dergelijke overtreding zich bevond, de dader ofwel moest vervolgen ofwel deze ter beschikking moest stellen van de verzoekende Staat⁶. Later zou Vattel het roerend met hem eens zijn : « ook al moet de justitie van elke Staat zich beperken tot het bestraffen van de strafbare feiten die op haar grondgebied begaan werden, moet er op dit beginsel toch een uitzondering gemaakt worden voor die schurken, die door de hoedanigheid en de gebruikelijke frequentie van hun strafbare feiten, elke publieke veiligheid schenden en zich uitroepen tot vijanden van de menselijke soort »⁷. Het gaat dus om het niet ongestraft laten van daden die door hun aard en ernst het geweten van de hele mensheid schokken.

Die oude doctrine schetst een internationale openbare orde die door de zwaarst mogelijke misdrijven verstoord zou worden. Het is die doctrine die hernomen zal worden tijdens de internationaliseringsbeweging van de Mensenrechten. In de loop van die beweging zullen bepaalde daden beschouwd worden als daden die regelrecht in strijd zijn met de menselijke waardigheid, en die, door dit gegeven, de reactie van de hele menselijke gemeenschap verdienen, een gemeenschap die vertegenwoordigd wordt door de gemeenschap der Naties.

De doctrine van de universele bevoegdheid zal dan een evolutie kennen die zal uitmonden in haar tekstuele bekrachtiging op internationaal niveau en in het interne recht van bepaalde Staten.

B – JURIDISCHE GRONDSLAGEN VAN DE UNIVERSELE BEVOEGDHEID : het internationaal recht en het voorbeeld van het Belgisch recht.

Verschillende internationale conventies voorzien in de universele vervolging van bepaalde schendingen. Wat het internationaal humanitair recht betreft, zien we dat de teksten die voorzien in een universele bevoegdheid niet erg talrijk zijn. Zo kunnen we vermelden :

1)- De vier conventies van Genève van 12 augustus 1949 en hun bijkomende protocols I, inzake de internationale gewapende conflicten, en II, inzake de niet-internationale gewapende conflicten. Men doelt hier op de zware schendingen van het internationaal humanitair recht bij zowel interne als internationale gewapende conflicten.⁸

2)- De conventie van 10 december 1984 tegen folterpraktijken en andere wrede, onmenselijke of ontorende straffen of behandelingen.

3)- De conventie inzake de eliminatie en vervolging van het misdrijf van apartheid van 30 november 1973.

4) Aan die reeks essentiële teksten kunnen we nog de statuten van de internationale strafrechtelijke tribunalen toevoegen, met name het Internationaal Tribunaal voor het voormalige Joegoslavië (TPIY) en het Internationaal Tribunaal voor Rwanda (TPIR), die voorzien in een concurrerende bevoegdheid van de Staten, beperkt door het voorrangsprincipe van die tribunalen, en het statuut van het Internationaal Strafhof dat krachtens het complementariteitsprincipe enkel tussenbeide zal komen als de Staten hun verantwoordelijkheid niet opnemen.

Naast die gevallen van schendingen van het internationaal humanitair recht, moet er ook op gewezen worden dat het beginsel van de universele bevoegdheid ook door andere conventies weerhouden wordt, conventies die vooral de veiligheid van de zee- en luchtvaart behandelen, alsook de handel in verdoevende middelen :

conventie van Genève over het zeerecht van 29 april 1958 ;

conventie van Rome van 10 maart 1988, over de vervolging van ongeoorloofde daden tegen de zeevaart ;

conventie van Den Haag van 16 december 1970, over de vervolging van het ongeoorloofd buitmaken van luchtvaartuigen ;

conventie van New York van 30 maart 1961 over de strijd tegen de handel in verdovende middelen ; enz.

Zaak van de Belgische wet van 16 juni 1993 gewijzigd op 10 februari 1999.

Het toepassen van de universele bevoegdheid berust op nationale beginselen, zowel inzake de beschuldigingen als wat de organisatie van strafrechtelijke justitie betreft. De vier conventies van Genève van 12 augustus 1949 verplichten de Staten om « alle nodige wettelijke maatregelen te nemen om de gepaste strafrechtelijke sancties vast te leggen die toegepast moeten worden op personen die één of andere gedefinieerde zware schending begaan hebben of er het bevel toe gegeven hebben »⁹. Door de band genomen zijn het enkel de nationale beginselen die verder gaan dan de strafbaarstelling om te voorzien in de organisatie van vervolgingen en de toepasbare straffen.

Verscheidene nationale wetgevingen hebben in hun recht de vervolging van de schendingen van het internationaal humanitair recht geïntegreerd. Zwitserland bijvoorbeeld, heeft dat gedaan door de bepalingen van het recht van Genève op te nemen in haar militair strafwetboek ; Zweden, Australië, Nieuw-Zeeland en Canada hebben eveneens de vervolging van zware schendingen van het internationaal humanitair recht opgenomen in hun interne rechtsorde. Het is aan die plicht dat België tegemoet kwam door de wet van 16 juni 1993, inzake de vervolging van zware schendingen van de internationale conventies van Genève van 12 augustus 1949 en van de bijkomende protocols I en II van 8 juni 1977, goed te keuren.

De Belgische wet vertoonde indertijd al een belangrijke bijzondere eigenschap, namelijk het feit dat de wet het protocol II, inzake de niet-internationale gewapende conflicten citeerde, terwijl de Staten vaak terughoudend waren om zich te mengen in de berechting van misdaden die begaan werden ten tijde van burgeroorlogen. Een wijziging van de wet op 10 februari 1999 liet toe om de materiële bevoegdheid van de Belgische rechtspraak uit te breiden tot genocide en misdaden tegen de mensheid. Aangezien die wijziging pas na de genocide in Rwanda werd doorgevoerd, worden de vier Rwandese onderdanen in België enkel voor schendingen van het internationaal humanitair recht vervolgd en niet voor genocide.

De beschuldigten, Vincent NTEZIMANA, Alphonse HIGANIRO, Consolata MUKANGANGO en Julienne MUKABUTERA, wordt het begaan van strafbare

feiten verweten, voorzien in de conventies van Genève en hun bijkomende protocols I en II. Dezelfde strafbare feiten worden ook voorzien in de Belgische wet van 1993 die gewijzigd werd in 1999, in het Belgisch strafwetboek en in het Rwandees strafrechtboek¹⁰.

De Belgische wet die aan de rechtbanken van het land een universele bevoegdheid toebedeelt inzake strafbare feiten op het vlak van het internationaal recht, vertoont echter enkele bijzondere eigenschappen (wat betreft de terugwerkende kracht, de verblijfplaats van de dader, de onverjaarbaarheid, de immuniteit enz.) die dan weer eens geloofd, soms betwist worden. Daar zullen we echter nog op terugkomen, als we het zullen hebben over de eventuele evolutie van het begrip.

II – DE TOEPASSING VAN HET PRINCIPE VAN DE UNIVERSELE BEVOEGDHEID.

Langzaam maar zeker verandert het beginsel van de universele bevoegdheid het gezicht van de vervolging op internationaal vlak. Ook al werden er voor het « proces van Brussel » enkele pogingen in verschillende landen (A) ondernomen, toch moet duidelijk gesteld worden dat België een pluim verdient voor de toepassing van het principe niet enkel ten aanzien van de huidige rechtzaak voor het Hof van Assisen, maar ook ten aanzien van rechtzaken die zich nog in de fase van het vooronderzoek bevinden (B).

A – Toepassingen van het principe in enkele landen.

Het merendeel van de pogingen om de universele bevoegdheid toe te passen in verschillende landen hebben nooit de fase van de berechting bereikt. Toch moet we hier even stilstaan bij enkele vonnissen in rechtzaken die hierop een uitzondering vormen en die bovendien op enkele vlakken opmerkelijk verschillen van de rechtszaak die op dit moment loopt voor het Hof van Assisen in Brussel.

Bij de pogingen die nog niet tot een uitspraak geleid hebben, moeten we de zaak Pinochet, de zaak Ely OULDAH in Frankrijk en de zaak Hissein HABRE in Senegal, en de vervolgingen die door verschillende landen werden ingesteld tegen Rwandese onderdanen die zich op hun grondgebied bevinden sinds de genocide van 1994, vermelden.

De zaak PINOCHET was de wegbereider voor de kruistocht tegen de straffeloosheid. De voormalige

Chileense dictator werd op 17 oktober 1998 door de Britse politie gearresteerd op basis van de internationale aanhoudingsbevelen die door de Spaanse overheid waren uitgereikt. 'The House of Lords' die zich moest uitspreken over de wettelijkheid van de arrestatie en de uitlevering van A. PINOCHET baseerde zich op de integratie in het interne recht van de conventie van 1984 tegen folterpraktijken. In een besluit dat men historisch kan noemen, heeft 'The House of Lords' op 24 maart 1999 de immuniteit van voormalige staatsleiders verworpen en de wettelijkheid van de arrestatie van PINOCHET bevestigd. Het is een beslissing van de Britse Minister van Binnenlandse Zaken, na een medisch onderzoek dat stelde dat PINOCHET niet in staat was om voor een rechtbank te verschijnen, die een einde zou maken aan de procedure die tegen de voormalige dictator was ingesteld en die hem zou toelaten om naar Chili terug te keren¹¹.

De zaak Ely OULDAH en de zaak Hissein HABRE lijken te zijn ontsproten aan de zaak PINOCHET. In de eerste zaak, gaat het om een Mauretaans officier die tijdens een stage in Frankrijk door landgenoten beschuldigd wordt van folterpraktijken, waartoe hij de opdracht gegeven zou hebben en waarvan zij het slachtoffer werden. Hij zal van een voorlopige invrijheidsstelling onder gerechtelijk toezicht gebruik maken om terug te keren naar zijn land, met een aantal nog niet-nader genoemde medeplichtigen. In de tweede zaak gaat het om H. HABRE, de voormalige dictator van Tsjaad die in Senegal leeft en door een aantal van zijn slachtoffers wordt vervolgd voor de Senegalese autoriteiten wegens folterpraktijken ten tijde van zijn presidentschap. Nadat hij huisarrest had gekregen, werd M. HABRE opnieuw in vrijheid gesteld, omdat het Senegalese gerecht zich onbevoegd had verklaard onder tamelijk duistere omstandigheden (overplaatsing van rechters, vermoedens dat de advocaat van M. HABRE, die ondertussen raadgever van de president van de republiek Senegal was geworden, tussenbeide is gekomen).

Ook moet erop gewezen worden dat ten gevolge van de genocide in Rwanda in verschillende landen vervolgingen ingesteld werden tegen personen die verdacht werden van deelname aan de genocide. Dat is het geval in de zaak 'Père Wenceslas MUNYESHYAKA' in Frankrijk of, in mindere mate, in de zaak Léon MUGESERA in Canada¹².

De zaken waarin een veroordeling werd uitgesproken op basis van de universele bevoegdheid zijn zeldzaam. Zo werd er op 25 november 1994 een veroordeling uitgesproken door het Hooggerechtshof van DENEMARKEN dat M. Refik SARIC veroordeelde

tot acht jaar gevangenis en uitwijzing wegens het begaan van strafbare feiten tijdens het conflict in het voormalige Joegoslavië. Zo werd, nauwer aanleunend bij het « proces van Brussel », op 26 mei 2000 Fulgence NIYONTEZE door het Zwitserse Krijgshof veroordeeld tot 14 jaar gevangenis en uitwijzing van het Zwitsers grondgebied wegens schendingen van het oorlogsrecht. Die precedentes verschillen echter op enkele vlakken van het proces dat voor het Hof van Assisen in België loopt.

B – De toepassingen in het Belgisch recht.

De zaak PINOCHET had de eerste toepassing van de universele bevoegdheid in België kunnen zijn. Aan de aanvraag tot uitlevering aan België, net zoals aan de aanvraag van andere landen, kon echter geen gevolg worden gegeven omwille van de hierboven genoemde redenen. In België loopt er in verschillende zaken een vooronderzoek op het ogenblik dat het Hof van Assisen in Brussel de zaak van vier Rwandezen behandelt die beschuldigd worden van misdaden tegen het internationaal recht.

Onder de zaken waarvoor het vooronderzoek nog steeds loopt, vermelden we:

- de zaak van de Rode Khmers ten gevolge van de burgerlijke partijstelling op 4 februari 1999 voor de bloedbaden die werden aangericht in de periode 1975 - 1979;

- de zaak YERODIA, in vooronderzoek sinds 18 januari 1999, waarin voor M. YERODIA, indertijd Minister van Buitenlandse Zaken van de Democratische Republiek Congo (RDC), een internationaal aanhoudingsbevel uitgevaardigd werd op 11 april 2000 door rechter D. VANDEMEERSCH. De RDC heeft de zaak aanhangig gemaakt bij het Internationaal Gerechtshof om de annulatie van het aanhoudingsbevel te bekomen en om het rechtsmisbruik door België te laten vaststellen, omdat dat land zijn bevoegdheid op het grondgebied van een andere Staat zou laten gelden¹³. Aanvankelijk, werd de aanvraag van de RDC verworpen naar aanleiding van bewarende maatregelen in haar nadeel, omdat de RDC er niet in was geslaagd om de hoogdringendheid en de schade aan te tonen¹⁴. Deze zaak is nog hangende wat de grond betreft;

- de zaak H. HABRE ten gevolge van een burgerlijke partijstelling op 30 november 2000;

- de zaak Ali RAFSANDJANI, voormalig Irakees president, wegens folterpraktijken;

- de zaak Driss BASRI , voormalig Minister van Binnenlandse Zaken van Marokko, in vooronderzoek sinds 29 november 1999 ;

- de zaak van de Belgische missionarissen die vermoord werden in Guatemala aan het begin van de jaren '80; er werd een klacht ingediend tegen de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken op 25 januari 2001 ; enz.

Het proces van Brussel.

Het proces voor het Hof van Assisen in Brussel tegen vier Rwandezen die beschuldigd worden van strafbare feiten tegen het internationaal recht is de eerste toepassing tot in de berechtigingsfase van de universele bevoegdheid in België, maar ook in de wereld als men rekening houdt met de eigenheid van de uitspraken in DENEMARKEN en in ZWITSERLAND.

In Denemarken ging het meer om de concurrerende bevoegdheid die de statuten van de internationale strafrechtbanken toekennen aan de nationale rechtstelsels. In Zwitserland, aangezien het recht van Genève in het militaire strafwetboek is opgenomen, was het het Krijgshof dat bevoegd was in de materie. In het geval van het <<proces van Brussel>>, is het een Hof van Assisen, met een nationale jury, dat voor het eerst de universele bevoegdheid in de praktijk zal brengen.

Dit zal wellicht bijdragen tot de verdere evolutie van het internationaal recht¹⁵ en een aantal antwoorden formuleren op vragen die men zich stelt over de eventuele ontwikkelingen van de universele bevoegdheid, in het licht van zijn bijzondere inhoud in de Belgische wet.

III – EVOLUTIE VAN HET BEGRIP 'UNIVERSELE BEVOEGDHEID'.

Er moet naar overeenstemming gezocht worden voor de vervolging van alle strafbare feiten op het vlak van het internationale recht, om zo het risico op kakafonie te vermijden (A). Verder, in het licht van de Belgische wet, blijven verschillende aspecten nog omstreden en verdienen die aspecten een verdere uitwerking (B).

A – Op zoek naar overeenstemming.

Op dit ogenblik zijn er verschillende instanties die naast elkaar bestaan, die bevoegd kunnen zijn voor het

berechten van strafbare feiten tegen het internationaal recht. Ondermeer :

De "ad hoc"-tribunalen : het Internationaal Tribunaal voor het voormalige Joegoslavië en het Internationaal Tribunaal voor Rwanda. Binnenkort zal aan die lijst nog het speciaal Internationaal Tribunaal voor Sierra Leone toegevoegd moeten worden en het speciaal Internationaal Tribunaal voor Cambodja; Het toekomstig Internationaal Strafhof; De nationale rechtstelsels op basis van hun traditionele bevoegdheden of op basis van de universele bevoegdheid.

Al die rechtsordes bestaan naast elkaar zonder dat het altijd even duidelijk is op wat de verdeling van hun bevoegdheid gebaseerd is, zodat men het risico op litispotentie kan vermijden.

Het eerste wat we wellicht moeten wensen is dat het toekomstig Internationaal Strafhof snel een feit wordt, zodat een wildgroei van "ad hoc"-tribunalen vermeden kan worden. Een huzarenstukje als je bedenkt dat de Verenigde Staten van Amerika, die hardnekkig op de rem gaan staan als het gaat over het tot stand brengen van het Internationaal Strafhof, zeer actief zijn als het aankomt op het vermenigvuldigen van het aantal "ad hoc"-tribunalen.

In tweede instantie moet de rangorde op het vlak van de verdeling van de bevoegdheden herbevestigd worden. De prioriteit inzake de bevoegdheid moet bij de rechter op de plaats van het misdrijf blijven liggen. Als hij niet ingrijpt of onmogelijk kan ingrijpen, zou men op dat moment kunnen denken aan het personaliteitsbeginsel indien het van toepassing is. Het is pas indien die twee rechters niet ingrijpen, dat men kan denken aan de universele bevoegdheid als er reden toe is, of aan een internationale instantie. Op dat niveau kunnen de huidige regels van concurrerende bevoegdheden met het voorrangsprincipe van de internationale rechter van toepassing blijven, als hij om de uitlevering van de beklaagde vraagt.

B – Omstreden aspecten ...

Onder de vaak omstreden aspecten van de Belgische wet, kunnen we het probleem van de verwijzingscriteria als een essentieel probleem beschouwen, en, in het bijzonder, het probleem van de vervolging van de dader die zich niet op Belgisch grondgebied zou bevinden, de immunitetsstelsels, de terugwerkende kracht, de onverjaarbaarheid van de feiten en het plaatsen van de feiten in hun context.

Het probleem van de aanwezigheid van de dader op Belgisch grondgebied stelt zich bijvoorbeeld in de zaak YERODIA. Voor het Internationaal Gerechtshof, waar deze zaak de zaak RDC vs. België genoemd wordt, beschouwt de Democratische Republiek Congo deze bevoegdheid van België als een rechtsmisbruik en roept de RDC het feit in dat een Staat haar jurisdictie niet kan laten gelden op een ander grondgebied dan het hare¹⁶. Er moet gezegd dat de wet zelf niet expliciet de mogelijkheid vermeldt om feiten te berechten als de dader niet gevonden wordt op Belgisch grondgebied; de wet verbiedt dergelijke vervolgingen echter ook niet en de voorbereidingswerken van de wet lijken de wil om de Belgische rechtbanken die bevoegdheid te geven, te bewijzen, zelfs indien de vermoedelijke dader zich niet op het grondgebied van het koninkrijk bevindt¹⁷.

Wat deze mogelijkheid betreft, wordt minder de vaagheid dan de opportuniteit betwist. P.D'ARGENT, die de vaagheid van de Belgische wet op dat vlak vaststelt, is echter van mening dat de uitoefening ervan op dit punt "in zou kunnen gaan tegen de terughoudendheid die gebaseerd is op het beginsel dat elke Staat verbiedt tussenbeide te komen in de interne aangelegenheden van een andere Staat"¹⁸.

De betekenis van de Belgische wet voor de immuniteiten is eveneens bijzonder te noemen en maakt deel uit van de fundamentele controverses. Ten gevolge van de wijziging van de wet van 10 februari 1999, is er een derde alinea toegevoegd aan artikel 5, een alinea die stelt dat "de immuniteit die toegekend wordt aan de officiële hoedanigheid van een persoon de toepassing van de huidige wet niet in de weg mag staan". Deze bepaling lijkt elke immuniteit terzijde te schuiven. Het eerder vernoemde 'House of Lords' verwerpt de immuniteit van de voormalige staatshoofden in de zaak PINOCHET, maar de Belgische wet lijkt verder te gaan door de mogelijkheid om zelfs staatshoofden in functie te vervolgen. J. VERHOEVEN is van mening dat "de moeilijkheid er vooral in bestaat een Staatshoofd in functie te arresteren of vast te houden enkel op basis van de aantijgingen in de aanklacht van een individu"¹⁹, terwijl P. D'ARGENT van mening is dat deze bepaling in strijd is met het immuniteitsstelsel binnen het internationaal recht dat soms in grondwettelijke teksten²⁰ opgenomen werd.

Aangaande het principe van de terugwerkende kracht in de ordonnantie van 6 november 1998 in de zaak PINOCHET, legt rechter D. VANDERMEERSH uit dat "voor zover de strafbaarstellingen die in de wet van

16 juni 1993 opgenomen werden, al strafbaar waren vooraleer de wet van kracht werd, met name op basis van de bepalingen van het gemene strafrecht zoals bepalingen aangaande moordaanslagen, moorden, slagen en verwondingen, opsluiting met foltering, gijzelname ..., lijkt het legaliteitsprincipe van de strafbaarstellingen, zoals voorzien in artikel 2 van het strafwetboek, zich niet te kanten tegen het aanhangen maken van de vervolging van dergelijke strafbaarstellingen onder de noemer van misdrijven tegen het internationaal recht". Hij stelt eveneens dat de wet van 1993 een bevoegdheidsbeginsel voorschrijft, en bijgevolg een strafrechtelijke procedureregeling is, die onmiddellijk van toepassing is.

Deze argumentatie vinden we ook terug bij E. DAVID die, uitgaande van het gewoonterechtelijk karakter van de misdaad tegen de mensheid, van mening is dat "er geen schending is van nullum crimen, nulla poena sine lege als een Staat vandaag de dag die strafbaarstelling opneemt in haar wetgeving en ze wil toepassen op eerder gebeurde feiten"²¹.

Dit standpunt wordt lang niet door iedereen gedeeld. P. D'ARGENT benadrukt dat artikel 6 van de Belgische wet van 1993 – die alle bepalingen van boek I van het strafwetboek van toepassing maakt op de misdrijven die ze voorziet – geen enkele uitzondering formuleert, behalve dan ten opzichte van artikel 70 van het wetboek zonder te doelen op artikel 2, alinea 1²². Dit betekent à contrario dat de wet van 1993 het principe van het verbod van retroactiviteit, dat opgenomen is in dat artikel 2 van het strafwetboek, erkent. J. VERHOEVEN is van mening dat het niet verboden is af te wijken van het principe van het verbod van retroactiviteit, maar dit enkel op basis van een wet en niet op basis van de wil van een rechter²³.

De onverjaarbaarheid die voor heel wat controverse zorgt rond de Belgische wet is ook, in zekere mate, verbonden aan de terugwerkende kracht. Artikel 8 van de wet van 1993 behandelt het onverjaarbaarheidsprincipe van de misdrijven voorzien in die wet. Eric DAVID stelt dat het internationaal recht over het algemeen de verjaringstermijn niet erkent en dat de inbreuken die voortvloeien uit die rechtsorde beschouwd moeten worden als onverjaarbaar²⁴. De conventie van 26 november 1968 over de onverjaarbaarheid van oorlogsmisdaden en misdaden tegen de mensheid bevestigt die analyse in artikel IV: "daar waar er al een verjaringstermijn zou bestaan, krachtens een wet of op een andere manier, zal die opgeheven worden".

³ -Over het personaliteitsbeginsel langs beide zijden, Zie DE VABRES Donnedieu, "**traité de droit criminel**, Sirey, P. 915, en, MERLE en VITU, op cit., p.414 et s.

⁴ - LA ROSA Anne-Marie, "**dictionnaire de droit international pénal**", PUF, 1998, p. 10.

⁵ - IGH, Frankrijk vs. TURKIJE (de zogenaamde LOTUS-affaire), Besluit van 7 september 1927.

⁶ - GROTIUS H. "**de jure belli al pacis**", 1625, geciteerd door DE LA PRADELLE G. in "**droit international pénal**", dir ASCENSIO H. DECAUX E. PELLET A., uitg. Pedone, Paris 2000, p. 907.

⁷ - VATTEL, "**le droit des gens ou les principes de le loi naturelle**, 1758, L. I, hfdst. XIX § 233.

⁸ Over de kenmerken van internationale en niet-internationale gewapende conflicten, Zie DAVID E. "**Principes de droit des conflits armés**", tweede uitgave, Bruylant, 1999, p.93 e.v.

⁹ - Zie arts. 49 conventie I, 50 conventie II, 129 conventie III en 146 conventie IV.

¹⁰ - Zie akte van inbeschuldigingstelling, p.1.

¹¹ -Zie VILIPANDO S. « l'affaire PINOCHET/ beaucoup de bruit pour rien ? l'apport au droit international de la décision des LORDS du 24 mars 1999 », RGDIP, 00/2, 2000, pgs. 394-427. Zie ook, COSNARD M. « quelques observations sur les décisions de la chambre des LORDS du 25 novembre 1998 et du 24 mars 1999 dans l'affaire PINOCHET », RGDIP, t. III, 1999, pgs. 309-328.

¹² -Voor een algemener beeld, Zie DUPAQUIER J.-F. " la justice internationale face au drame rwandais", karthala, 1996, 248 p.

¹³ -Zie IGH, verslag, CR2000/32 van 20 november 2000.

¹⁴ - Zie IGH, ordonnantie van 8 december 2000, aanvraag naar aanleiding van bewarende maatregelen.

¹⁵ - Zie al de eerste beslissing die de aanvraag inzake de onontvankelijkheid geformuleerd door A. HIGANIRO verwierp die zich beriep op de rechtskracht van het Internationaal Tribunaal voor Rwanda ten opzichte van de Belgische rechter

¹⁶ - Zie IGH, CR 2000/32 van 20 november 2000.

¹⁷ - Parl.doc., Senaat, zitting 1990-1991, 1317-1, p.16, Geciteerd door P. D'ARGENT in *Journal des Tribunaux*, 11 september 1999 p.554

¹⁸ - D'ARGENT P., op cit., p.554

¹⁹ - VERHOEVEN J., observaties onder civ. Brussel, ordonnantie van 6 november 1998 in het '*journal des tribunaux*', 1999, p.312.

²⁰ - D'ARGENT P. op. cit., p.352.

²¹ - DAVID E., « **principes du droit des conflits armés** », Bruylant, 1994, p. 612.

²² - D'ARGENT P., op. cit., p. 553.

²³ - VERHOEVEN J., op. cit., 314.

²⁴ - DAVID E., « **Principes du droit des conflits armés** », tweede editie, Bruylant, 1999, p. 710 e.v.

De Rwandese wet van 30 augustus 1996 : een originele en complexe wet

Juli 1994. De gevangenis beginnen zich te vullen met personen die ervan verdacht worden deel te hebben genomen aan de gruweldaden in een periode van honderd dagen die als een sombere pagina de Rwandese geschiedenis ingaat.

Hij is zwaarlijvig, heeft een meer Aziatisch dan Rwandees uitzien en hij zit achter zijn half verwoeste bureau, de vloer is bezaaid met glasscherven, hij heeft geen potlood of telefoon en hij ziet er vermoeid uit. Alphonse Marie Nkubito, de eerste Minister van Justitie van de nieuw gevormde regering van na de genocide en de bloedbaden, vroeg zich af hoe hij deze omvangrijke taak het hoofd zou kunnen bieden. Het land was volledig verwoest. Om gerechtigheid te doen geschieden en om de onderzoeken te leiden, kon hij slechts beroep doen op een handvol juristen en nog geen twintigtal inspecteurs van de gerechtelijke politie... En zo begint de lange lijdensweg van de Rwandese justitie die geconfronteerd wordt met één van de belangrijkste gerechtelijke geschillen uit de geschiedenis.

Deze lijdensweg wordt gekenmerkt door een aantal grote etappes. Op 30 augustus 1996 nemen de leden van het parlement in een woelig debat met handopsteking de wet aan aangaande de organisatie van de vervolging van de constitutionele misdrijven van genocide of van misdaden tegen de mensheid. Vier maanden later, op

26 december 1996, ging in Kigali het eerste proces van start tegen personen die ervan beschuldigd werden deel te hebben genomen aan de genocide en de bloedbaden. Dat proces was het eerste uit een lange reeks processen die tot op de dag van vandaag voortduren. In mei 2001 zijn ongeveer vierduizend vijfhonderd personen berecht. Er zijn echter nog ongeveer honderd en tienduizend gevangenen die op hun proces wachten en het zou een eeuw duren om ze allemaal te berechten. De regering heeft op dat moment dan ook besloten beroep te doen op een gewoonterechtelijke instelling, de "Gacaca", en een juridisch systeem te ontwikkelen waarin de burger inspraak heeft en waar zo'n tweehonderdduizend burgers bij betrokken zijn. De wet werd op 26 januari jongstleden gestemd en de Gacaca-rechtbanken zouden in de lente van volgend jaar operationeel moeten zijn...

De geschiedenis van de justitie van dit kleine, zeer arme land in Centraal-Afrika dat geconfronteerd wordt met dit vreselijke geschil dat voortvloeit uit de afslachting van vijfhonderdduizend tot een miljoen van zijn inwoners, is niet banaal. Hoewel de Rwandese justitie hobbelig, wankel en onvolmaakt is, blijft ze steeds vooruitgang boeken en verbazen. Het Rwandese gerecht krijgt een taak toebedeeld die overstijgt wat men een gerechtelijke instelling eigenlijk kan toevertrouwen. Men moet zeker gerechtigheid brengen, een einde stellen aan de

straffeloosheid, ervoor zorgen dat de slachtoffers erkend worden en dat er naar hen geluisterd wordt, maar men moet er ook voor zorgen dat de justitie ertoe bijdraagt dat de sociale dialoog mogelijk wordt. Voor dit land waar "ethniciteit" uitgevonden en sinds decennia toegepast werd met de gekende ramp als gevolg, is dit een loodzware taak. Ook al duurt het wellicht nog enorm lang vooraleer men verlost zal zijn van de gevolgen van dat beleid, moet er toch ten minste een einde gesteld worden aan de overdeterminering door de genocide van het gevoel te behoren tot een gemeenschap. Afgezien van hetgeen hier voor Rwanda op het spel staat, brengt dit ons bij enkele universele vragen. Wat is gerechtigheid? Wat kunnen we ervan verwachten, buiten het bepalen van de individuele verantwoordelijkheden? Wat zijn de banden tussen de justitie en de toekomst van de maatschappij waarbinnen zij een plaats inneemt?

...

Aan de hand van de drie artikels die volgen, hebben wij niet de pretentie een antwoord te formuleren op deze vragen, maar willen wij het debat aanwakkeren door de justitie die door te velen te weinig gekend is, bekend te maken. Dit eerste artikel bevat een voorstelling van de Rwandese wet van 30 augustus 1996 die de genocide en de bloedbaden bestraft.

Genocide en bloedbaden: een opmerkelijke Rwandese wet

Vanaf het einde van de bevrijdingsoorlog en het einde van de genocide en de bloedbaden, heeft het probleem van de vervolging van de gepleegde strafbare feiten zich sterk geprofileerd. Het opgelopen trauma was zonder twijfel te groot en de open wonden te nieuw om vanaf juli 1994 een sereen debat op gang te brengen. Het gerechtelijk apparaat was bovendien volkomen vernietigd en niets kon bekeken worden vooraleer het opnieuw opgebouwd werd. De Rwandese overheid heeft blijk gegeven van veel wijsheid door het debat enige tijd uit te stellen.

Pas in november 1995 heeft men tijdens een internationale conferentie die door de regering in Kigali georganiseerd werd, samen over de zaak nagedacht. Er was geen juridisch stelsel meer en men stelde zich de vraag welk juridisch systeem het beste uitgebouwd kon worden. Het moest een systeem worden dat niet alleen gerechtigheid zou doen geschieden, maar dat ook zou bijdragen tot de nationale verzoening die zo hard nodig was om duurzame vrede te bekomen. Er werden verschillende hypothesen onder de loep genomen. Een Rwandees equivalent van de waarheids- en verzoeningscommissies in het leven roepen? De omvang van de bloedbaden en het grote aantal mensen die eraan hebben deelgenomen, maakten deze onderneming onmogelijk; bovendien zouden de overlevenden een dergelijke amnestieregeling nooit hebben kunnen aanvaarden. Een systeem creëren met hoven van assisen, een instelling die men in Rwanda niet kent? Te moeilijk ... Een uitzonderingsrechtbank? Deze benamingen deden te sterk herinneren aan 'la cour de sûreté' (het hof voor staatsveiligheid) dat

tijdens het Ancien Régime belast was met de "delicate" aangelegenheden en dat een wrange nasmaak naliet. Tijdens de debatten laaiden de emoties hoog op. Zij waren de teelaarde voor wat de wet van augustus 1996 zou worden.

Misdaden van een nooit eerder geziene omvang in Rwanda

In de eerste plaats stelde zich het probleem van de naam die gegeven moest worden aan de gepleegde misdaden. De strafbare feiten waren niet alledaags en ze bestempelen als moordaanslagen en moorden of vorming van misdadige bendes, zou een banalisering geweest zijn. Deze misdaden verdienden het om bij hun echte naam genoemd te worden, "genocide" en "misdaden tegen de mensheid". Deze strafrechtelijke benamingen waren echter niet opgenomen in het Rwandese strafwetboek. Bovendien wil het principe dat een bepaald gedrag pas misdadig is, in de strafrechtelijke betekenis van het woord, als er een wet bestaat die er ook een sanctie voor bepaalt. Gelukkig had Rwanda in 1975 de Internationale Conventie van 1948 over de preventie en de vervolging van genocide geratificeerd, net zoals de Internationale Conventie van 1968 over de onverjaarbaarheid van oorlogsmisdaden en misdaden tegen de mensheid. Toch koppelen deze Conventies geen enkele sanctie aan het gedrag dat ze aanklagen. Verscheidene juridische oplossingen werden overwogen. Rwanda heeft gekozen voor het zogenaamde mechanisme van de dubbele strafbaarstelling van de criminele daad. Strafbare feiten die erkend worden als misdaden door het gewone strafwetboek (eerste strafbaarstelling), kunnen gerechtelijk vervolgd worden als genocide of misdaad tegen de mensheid (tweede strafbaarstelling). Het grote voordeel van deze formule is

dat men de straffen kan toepassen die in het strafwetboek voorzien zijn.

De wet die gestemd werd op 30 augustus 1996 heet "organische wet op de organisatie van de vervolging van de constitutionele inbreuken van genocide en misdaden tegen de mensheid, begaan vanaf 1 oktober 1990". In artikel 2 verduidelijkt men dat het de inbreuken zijn die gepleegd werden in de periode tussen 1 oktober 1990 en 31 december 1994 die onder het toepassingsgebied van de wet vallen. De wet dekt ook de voorbereidende handelingen van de genocide en de misdaden die gepleegd zouden zijn tijdens de Franse bezetting van de turquoise zone. Deze bezetting heeft geduurd tot enkele maanden na de machtsovername van het Rwandees Patriottisch Front in juli 1994. De wet is dus gebonden aan de omstandigheden; de wet is verondersteld te verdwijnen met het geschil dat ze in het leven geroepen heeft. De wetgever heeft het voornemen een algemene wet aan te nemen over de genocide en de misdaden tegen de mensheid die opgenomen kan worden in het strafwetboek.

Een originele en complexe wet

De Rwandese wet is origineel en complex. In éénenveertig artikels vermengt ze een geheel van juridische bepalingen die soms zeer origineel zijn met elkaar; ze creëert een bijzondere bekentenisprocedure die geïnspireerd is op het *plea bargaining* van het Angelsaksische recht; ze bevat ten slotte verschillende nieuwigheden, waaronder het nooit eerder geziene classificatiemechanisme... Deze wet is ook opmerkelijk voor het evenwicht dat ze in stand houdt tussen de repressiemiddelen – de strijd tegen straffeloosheid ten gevolge van bijzonder wrede

misdaden – , en de zorg om het overgaan tot bekentenissen en het berouw te stimuleren die de nationale verzoening kunnen vergemakkelijken.

Het indelen van de beschuldigen in verschillende categorieën is één van de grote nieuwigheden van de wet. Het was de bedoeling van de wetgever om de opdrachtgevers van de genocide en bloedbaden en de uitvoerders ervan op een verschillende manier te straffen. Het is inderdaad zo dat het strafwetboek geen onderscheid maakt tussen de bedenker of aanstichter die duizenden slachtoffers op zijn geweten heeft en de kleine landbouwer die, onder invloed van een laaghartige ideologische indoctrinatie, zijn Tutsi-buur heeft aangevallen. Onder de heerschappij van het gewone strafrecht zijn zowel de ene als de andere onderhevig aan dezelfde straffen. Deze indeling in categorieën heeft ervoor gezorgd dat men uit de impasse is geraakt.

De grote “génocidaires” en de anderen

Zo zijn degenen die men in Rwanda de grote “génocidaires” noemt, de grote verantwoordelijken voor de genocide en de bloedbaden, ondergebracht in de eerste categorie, die van de bedenkers, de organisatoren, de aanstokers... In de eerste categorie vinden we ook personen terug die, om hun misdaden te begaan, misbruik gemaakt hebben van hun politieke, administratieve, militaire of religieuze macht, net als degenen die men in de wet bestempelt als “moordenaars met een vermaarde reputatie”, “ten gevolge van hun ijver bij de slachtpartijen...” Ten slotte worden in deze categorie ook personen opgenomen die zich

schuldig hebben gemaakt aan seksuele folterpraktijken.

De tweede categorie omvat de onvoorstelbare meerderheid van de beschuldigen, de moordenaars die de genocide en de bloedbaden hebben uitgevoerd. De derde categorie bestaat uit personen die beschuldigd zijn van vrijwillige slagen en verwondingen, zonder de bedoeling te doden. De wet heeft eveneens betrekking op de talrijke gevallen van beschadiging van eigendommen naar aanleiding van de genocide en de bloedbaden. De vierde categorie werd voorzien voor die personen die, door de moordenaars te volgen of te profiteren van de onlusten, goederen hebben ontvreemd, geplunderd en vernield.

Het Rwandese strafwetboek is doordrongen met strengheid. Iedere moordenaar en zijn medeplichtigen worden onderworpen aan de doodstraf. De wet op de genocide is minder streng en stelt een regime in van lichtere straffen, behalve voor de grote verantwoordelijken van de eerste categorie die als enigen in aanmerking komen voor de doodstraf. De maximumstraf voor degenen die zich in de tweede categorie bevinden, is herleid tot levenslange opsluiting.

De wetgever raadt diegenen die inbreuken gepleegd hebben op de eigendommen aan om een minnelijke schikking te treffen met hun slachtoffers en als dat niet lukt “met de medewerking van hun medeburgers”. Als dit niet lukt, zal de strafwet op hen toegepast worden, hoewel er voorzien is dat de uitspraak van een gerechtelijke sanctie voorzien moet zijn van een voorwaardelijke invrijheidsstelling.

De zorg om het overgaan tot bekentenissen en het berouw te stimuleren

De tweede grote vernieuwing van de wet is de bekentenisprocedure en het schuldighedspleidooi. Deze procedure werd gecreëerd om het overgaan tot bekentenis, het aanbieden van excuses aan de slachtoffers en de samenwerking met het gerecht aan te moedigen. Om het met de woorden van een parlamentslid te zeggen, het doel van deze procedure bestaat in het “opnieuw aanhechten van het sociale weefsel”. Een volledige en oprechte bekentenis van zijn misdaden en de omstandigheden waarin ze gepleegd werden, kan de dader een substantiële strafvermindering bezorgen. Die vermindering, die tot in de details in de wet beschreven wordt, zal belangrijker worden als de bekentenis in een vroeg stadium van de procedure gedaan wordt, of zelfs voor de gerechtelijke vervolgingen aanhangig gemaakt worden. Bijvoorbeeld, een moordenaar die onder de tweede categorie valt, kan een strafvermindering krijgen waardoor zijn levenslange opsluiting omgezet wordt in een gevangenisstraf van elf jaar als hij een beroep doet op de bekentenisprocedure vooraleer de vervolgingen aanhangig gemaakt worden of in een maximum van vijftien jaar als hij een beroep doet op de procedure tijdens de vervolgingen. De oprechtheid die vereist wordt om te kunnen spreken van een bekentenis is eerder gebaseerd op morele dan op strafrechtelijke gronden. De wet doet zo herhaaldelijke malen een beroep op pedagogische termen die de wetgever op een dwaalspoor kunnen brengen. In de praktijk hebben de magistraten er zich nog nooit aan gewaagd de motivatie

van de beschuldigen die een bekentenis hebben afgelegd, te veroordelen..

Nog voor een onderzoek geopend is of in de loop van dat onderzoek, kan iedereen zijn toevlucht nemen tot de bekentenisprocedure. De uiterste datum om een bekentenis te doen, is de dag waarop het parket dat belast is met het onderzoek het strafrechtelijk dossier afsluit om het door te sturen aan het gerecht (toch zullen we in het volgende artikel zien dat sommige rechtbanken de bekentenis nog aanvaarden als die gedaan wordt voor de eerste rechtszitting). Wanneer er een bekentenis gedaan wordt, is het parket belast met de controle van die bekentenis. Als het parket van mening is dat de bekentnissen volledig en oprecht zijn, dan schrijft de wet voor dat het parket ze moet bekrachtigen en dat de rechtbank moet nagaan of alles volgens de regels en zonder beperkingen is verlopen.

Slechts één categorie van personen kan geen voordeel halen uit de bekentenis. Het gaat om de grote verantwoordelijken van de genocide die in de eerste categorie ondergebracht zijn en van wie de namen in het Staatsblad gepubliceerd zijn. De wet voorziet immers dat het algemeen parket bij het Hoogerechtshof belast is met de regelmatige publicatie van een lijst met verdachten uit de eerste categorie. Deze lijst was wel omstreden. Werden de mensen die eigenlijk zouden moeten kunnen genieten van het vermoeden van onschuld hier niet publiekelijk voor de leeuwen gegooid? Of nog, was het in een periode waarin men dacht dat het niet mogelijk was om iedereen te

veroordelen niet de uitdrukking van de wil om tenminste die grote misdadigers te berechten?

De medeplichtigheid

Een aantal andere bijzonderheden van de wet van 30 augustus 1996 verdienen ook een nadere toelichting. Eén van die bijzonderheden is de beperkende definitie van het begrip medeplichtigheid. Volgens het strafwetboek is iedere persoon die op eenderwelke manier heeft bijgedragen aan de misdaad een medeplichtige. Volgens de wet moet de handeling van de medeplichtige onontbeerlijk zijn voor het begaan van de hoofdaad om te kunnen spreken van strafbare medeplichtigheid. Dit verschil is niet onbeduidend in een context waarin vele mensen er door angst, lafheid, slaafse navolging of dubbelzinnigheid toe gebracht werden de moordenaars te volgen zonder daarom zelf actief te zijn geweest tijdens het moorden, het slaan en de andere misdaden. Deze beperkende definitie van het begrip medeplichtigheid toont opnieuw aan dat de wetgever de repressie wil beperken tot de echte uitvoerders van de genocide en de bloedbaden.

De Rwandese wet speelt trouwens een voortrekkersrol in het internationaal recht voor wat betreft de verantwoordelijkheid van de hiërarchische oversten. Een hiërarchische overste wordt strafrechtelijk verantwoordelijk gesteld voor daden die gepleegd werden door een ondergeschikte vanaf het ogenblik dat de overste die daden had kunnen verhinderen, zelfs al heeft hij er geen opdracht toe gegeven.

Voor het overige zijn de gebruikelijke regels van het

strafrecht van toepassing (de mogelijkheid voor de slachtoffers om zich burgerlijke partij te stellen om schadevergoeding en belangen te eisen, de afwezigheid of de vermindering van de verantwoordelijkheid van minderjarigen volgens hun leeftijd, het regime van verzachtende of verzwarende omstandigheden, de onweerstaanbare angst enz.).

Beperkte mogelijkheid om in beroep te gaan

De wet wijzigt daarentegen de gewone regels in verband met de mogelijkheden tot beroep. De wetgever heeft een evenwicht proberen te zoeken tussen het fundamenteel recht om te genieten van de dubbele graad van jurisdictie en de zorg om snel te werk te gaan, die door de omvang van het geschil gerechtvaardigd is. Een persoon die bij verstek veroordeeld werd, kan steeds beroep aantekenen. De beroepsmogelijkheden zijn echter wel beperkt. Iedereen kan beroep aantekenen tegen een uitspraak (behalve wanneer het gaat om een aanvaarde bekentenis). Het Hof van Beroep gaat in eerste instantie oppervlakkig het dossier onderzoeken om na te gaan of de eerste rechters eventueel ernstige rechts- of feitelijke dwalingen begaan hebben. Als er inderdaad fouten begaan werden, en enkel dan, aanvaardt het Hof het beroep en onderzoekt ze de hele zaak voor een tweede keer. Bovendien doet het Hof uitspraak “over processtukken”. Dat betekent dat er geen getuigen meer verhoord zullen worden en dat de beschuldigen en de slachtoffers alleen aan de hand van documenten en geschriften de gedachten van het Hof kunnen voeden.

De voorziening in cassatie, tenslotte, wordt niet aanvaard, behalve in één geval. Enkel een beschuldigde die vrijgesproken werd door de eerste rechters, maar ter dood veroordeeld werd door het Hof van Beroep, mag beroep aantekenen bij het Hof van Cassatie. Het Hof van Cassatie zetelt in dat geval als een tweede Hof van Beroep.

De “kleine rechters” van de gespecialiseerde kamers

Die Hoven van Beroep bestonden al in Rwanda, met name in Kigali, Ruhengeri, Cyangugu en Nyanza. Anderzijds heeft de wet binnen elk van de twaalf rechtbanken van eerste aanleg van het land één of meer gespecialiseerde kamers in het leven geroepen die exclusief bevoegd zijn om het geschil van de genocide en de bloedbaden te berechten, zoals de wet het bepaald heeft. Het gaat om kamers met drie rechters waarvan er bijna geen enkele jurist is van opleiding. Dat is natuurlijk geen bewuste keuze. In Rwanda waren er praktisch geen juristen. Een honderdtal rechters, met verschillende achtergronden, hebben een intensieve, gespecialiseerde opleiding van een paar maanden gevolgd en zijn dan aan de slag gegaan. De eerste hoorzittingen werden gehouden in een sfeer waarin de spanning met een mes te snijden was. Die nieuwe “kleine rechters” zaten al gauw in de puree... We zullen zien dat de weg die ze hebben afgelegd indrukwekkend is en dat ze over het algemeen zeker niet verkeerd gehandeld hebben...

Wordt vervolgd.

Kigali.
Daniel de Beer